

આ પ્રશ્નપત્રમાંથી થોડા-ઘણા (ઓછા-વત્તા) પ્રમાણમાં પ્રશ્નો તા. ૧ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષામાં પૂછાશે. અભ્યાસક્રમના પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિનો જ ઉપયોગ કરવો.

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

પૂર્વ કસોટી : સત્સંગ પરિચય : પ્રશ્નપત્ર - ૧

જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫

સમય : સવારે ૯ થી ૧૧.૧૫

કુલ ગુણ : ૭૫

ગોરહાજર પરીક્ષાર્થીની જવાબવહીનું ફક્ત આ પૃષ્ઠ જ પરત મોકલવું.

પરીક્ષાર્થીની નામ સંબંધી વિગતની નીચે 'બારકોડ' દર્શાવેલ છે, તેને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકશાન પહોંચાડવું નહીં તેવી ખાસ વિનંતી.

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
	૧ (૮)	
	૨ (૬)	
	૩ (૫)	
	૪ (૫)	
	૫ (૪)	
	૬ (૪)	

વિભાગ - ૧, કુલ ગુણ (૩૩)

ફરજિયાત : પરીક્ષાર્થીએ જાતે ભરવાની વિગત

વર્ગસુપરવાઈઝરની સહી વગરની જવાબવહી માન્ય ગણાશે નહિ.

પરીક્ષાર્થીની જન્મ તારીખ તારીખ મહિનો વર્ષ

પરીક્ષાર્થીનો અભ્યાસ .....
પરીક્ષાર્થીના જ નામવાળી જવાબવહી અને ઉપરની ફરજિયાત ભરવાની તેની જ વિગતોની સત્યાર્થતા ચકાસીને વર્ગસુપરવાઈઝરે સહી કરવી.

વર્ગસુપરવાઈઝરની સહી .....

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
	૭ (૮)	
	૮ (૪)	
	૯ (૫)	
	૧૦ (૪)	
	૧૧ (૬)	
	૧૨ (૪)	

વિભાગ - ૨, કુલ ગુણ (૩૨)

પાછળ લખેલી સૂચનાઓનું અવશ્ય પાલન કરવું.

પેપર તપાસનાર(પરીક્ષક)ની સહી .....

પરીક્ષકની નોંધ :-

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
----------------------	------------------	-------------

વિભાગ - ૩, કુલ ગુણ

૧૩ (૧૦)

મોડરેશન વિભાગ માટે જ

ગુણ આંકડામાં

શબ્દોમાં .....

ચેકરનું નામ

પરીક્ષાર્થીઓને અગત્યની સૂચના

૧. પરીક્ષાર્થી સત્સંગ પ્રારંભ થી સત્સંગ પ્રાજ્ઞ-૩ સુધીની ક્રમશઃ દરેક પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી જ આગળની પરીક્ષા આપી શકશે.
૨. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષાના મુખ્ય દિવસે પરીક્ષાર્થીના નામવાળું મુખ્ય પૃષ્ઠ પરીક્ષા કાર્યાલય દ્વારા પ્રિન્ટ કરીને મોકલવામાં આવે છે. તે મુજબ જ પરીક્ષાર્થીએ પરીક્ષાની શ્રેણી (દા.ત. પ્રારંભ, પ્રવેશ, પરિચય વગેરે) તથા માધ્યમ (ગુજરાતી, હિન્દી, English)માં પરીક્ષા આપવાની રહેશે. તેમાં કોઈપણ જાતનો ફેરફાર કરીને આપેલ પરીક્ષા માન્ય ગણાશે નહિ.
૩. પરીક્ષાર્થીએ પૂર્વકસોટીના પ્રશ્નપત્રની શ્રેણી (પ્રારંભ, પરિચય, પ્રાજ્ઞ-૧ ફક્ત પહેલું....) તથા પરીક્ષાના માધ્યમ (ગુજરાતી, હિન્દી, English) મુજબ જ મુખ્ય પરીક્ષા આપવાની રહેશે. પૂર્વકસોટીની માહિતી મુજબ પરીક્ષા કેન્દ્રના મુખ્ય પરીક્ષા કાર્યકરને અંતિમ યાદી (Final List) મોકલવામાં આવે છે તે મુજબ જ મુખ્ય પરીક્ષા દિવસે પરીક્ષા આપવાની રહેશે. અંતિમ યાદી(Final List)ની વિગતથી જુદી પડતી વિગતવાળી આપેલી પરીક્ષા રદ (કેન્સલ) ગણાશે અને તેવી જવાબવહી તપાસવામાં આવશે નહીં.
૪. મુખ્ય પરીક્ષા દિને વર્ગખંડમાં હાજર રહેલા પ્રત્યેક પરીક્ષાર્થીએ પોતાના નામવાળી જવાબવહી લઈ તથા તેમાં માંગેલી અન્ય વિગત (જન્મ તારીખ, અભ્યાસ) ભરીને મુખ્ય પૃષ્ઠ ઉપર વર્ગ સુપરવાઈઝરની સહી પરીક્ષાર્થીએ ભૂલ્યા વગર કરાવી લેવી. વર્ગ સુપરવાઈઝરની સહી વગરની જવાબવહી રદ (કેન્સલ) ગણાશે અને તે તપાસવામાં આવશે નહીં.
૫. પરીક્ષાર્થી ફક્ત વાદળી કે કાળી શાહીવાળી પેનથી જ ઉત્તરો લખે. પેન્સિલથી, લાલ, લીલી કે અન્ય શાહીથી અથવા એકથી વધારે શાહીથી લખેલા ઉત્તરો માન્ય ગણાશે નહિ.
૬. પ્રશ્નોના જવાબ સૂચના મુજબ આપવા. છેકછાકવાળા જવાબો માન્ય ગણાશે નહીં. અસ્પષ્ટ અને ઉકેલી ન શકાય તેવા જવાબો માન્ય ગણાશે નહિ. એકથી વધારે પ્રકારના જુદા જુદા અક્ષરોવાળી જવાબવહી રદ (કેન્સલ) ગણાશે અને તે તપાસવામાં આવશે નહીં.
૭. પરીક્ષાખંડની બહાર કે અન્ય તમામ પરીક્ષાર્થીઓથી અલગ કે પરીક્ષાના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીને આપેલી પરીક્ષા માન્ય ગણાશે નહિ.
૮. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા કાર્યાલય, અમદાવાદની પૂર્વ મંજૂરી લીધા સિવાય, મૂળ પરીક્ષાર્થીના બદલે ‘લહિયા’, ‘સબસ્ટીટ્યુટ રાઈટર’ કે ‘અન્ય વ્યક્તિ’ દ્વારા લખાઈને આવેલ પરીક્ષાની જવાબવહી રદ ગણવામાં આવશે.
૯. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા કાર્યાલય, અમદાવાદને અગાઉથી જણાવ્યા વગર રજીસ્ટર્ડ થયેલ પરીક્ષા કેન્દ્રના બદલે અન્ય પરીક્ષા કેન્દ્રમાંથી આપેલી પરીક્ષા રદ (કેન્સલ) ગણાશે અને તેવી જવાબવહી તપાસવામાં આવશે નહીં.
૧૦. સત્સંગ પ્રવેશ, પરિચય, પ્રવીણ તથા સત્સંગ પ્રાજ્ઞ ખંડના બંને પ્રશ્નપત્રમાં રજીસ્ટર્ડ થયેલા પરીક્ષાર્થીઓએ બંને પ્રશ્નપત્રની પરીક્ષા આપવી ફરજિયાત છે. કોઈપણ એક જ પ્રશ્નપત્રની આપેલી પરીક્ષાની જવાબવહી તપાસવામાં આવશે નહિ.
૧૧. મુખ્ય પરીક્ષામાં જવાબવહીમાં વધારાના પાના કે પુરવણી જોડીને તેમાં લખેલા ઉત્તર તપાસવામાં આવશે નહિ.
૧૨. પરીક્ષાખંડમાં પરીક્ષા દરમિયાન કોઈ પણ પરીક્ષાર્થીએ પરીક્ષા સંબંધી કોઈપણ પ્રકારનું સાહિત્ય, મોબાઈલ ફોન તથા ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો જેવાં કે ટેબ્લેટ, લેપટોપ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ તથા પોતાની પાસે રાખવા પણ નહિ.
૧૩. પ્રાજ્ઞ પરીક્ષાનું ફોર્મ ભરતાં પહેલાં નીચેના મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખવા.
  - પરીક્ષાર્થી એક જ વર્ષે બંને પ્રશ્નપત્ર આપી શકે છે અથવા પહેલાં વર્ષે પહેલું પ્રશ્નપત્ર અને બીજા વર્ષે બીજું પ્રશ્નપત્ર આપી શકે છે. પહેલાં પ્રશ્નપત્રમાં ઉત્તિર્ણ (પાસ) થયા બાદ જ બીજું પ્રશ્નપત્ર આપી શકાય છે. પ્રાજ્ઞ પરીક્ષામાં ફક્ત પહેલું પ્રશ્નપત્ર અથવા ફક્ત બીજું પ્રશ્નપત્ર આપનારે પાસ થવા માટે તે પેપરમાં ૪૫ ગુણ મેળવવા ફરજિયાત છે.
  - જે પરીક્ષાર્થીએ પ્રાજ્ઞના બંને પ્રશ્નપત્રમાં રજીસ્ટ્રેશન કરાવેલ હોય અને તે પરીક્ષાર્થી કોઈપણ એક પ્રશ્નપત્ર જ આપે અને બીજા પ્રશ્નપત્રમાં ગેરહાજર રહે તો એક જ પ્રશ્નપત્રની આપેલી જવાબવહી તપાસવામાં આવશે નહિ. જે પરીક્ષાર્થીએ પ્રાજ્ઞના બંને પ્રશ્નપત્ર આપ્યાં હોય તેણે પાસ થવા ૮૦ ગુણ મેળવવા પડશે.
  - પ્રાજ્ઞ પરીક્ષા આપતા પરીક્ષાર્થીઓ પાસ ધ્યાન રાખે કે જે પરીક્ષાર્થીઓ અલગ અલગ વર્ષે પ્રશ્નપત્ર પહેલું અને બીજું આપે છે તેઓએ પ્રથમ પ્રશ્નપત્ર ૪૫ કે તેથી વધુ ગુણો પાસ કર્યા પછી બીજું પ્રશ્નપત્ર વધુમાં વધુ એક જ વર્ષના વિરામ બાદ આપવાનું રહેશે. એકથી વધુ વર્ષની ગેરહાજરી બાદ આપેલું બીજું પ્રશ્નપત્ર માન્ય ગણાશે નહિ. તે પરીક્ષાર્થીએ ફરીથી પ્રાજ્ઞનું પ્રશ્નપત્ર એક અથવા બંને પેપર આપવાના રહેશે.
  - પ્રાજ્ઞ પરીક્ષાના પારિતોષિક વિજેતાની યાદીમાં આવતા પરીક્ષાર્થીઓ પૈકી જેમણે પ્રાજ્ઞના બંને પ્રશ્નપત્ર સાથે એક જ વર્ષે આપ્યા હોય તેમને ૧૦ ટકા ગુણ પ્રશસ્તિરૂપે મળશે અને તેવી રીતે પરીક્ષાર્થી ઈનામ માટે યોગ્ય ગણાશે.
  - નોંધ :- જે પરીક્ષાર્થીઓએ ભારતની પ્રવીણ પરીક્ષા પાસ કરી છે તેવા જ પરીક્ષાર્થીઓ પ્રાજ્ઞ-૧ પરીક્ષા આપી શકશે.
૧૪. અયોગ્ય રજીસ્ટ્રેશન !!! પરિણામ મળશે નહિ !!!

વિભાગ - ૧ : સહજાનંદ ચરિત્ર - ચૌદમી આવૃત્તિ, માર્ચ - ૨૦૧૨

પ્ર.૧ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો. [૮]

૧. “આપણે જે જે મંદિરો કર્યા છે, તે દરેક મંદિર માટે મહંત નીમવા જોઈએ.”

કોણ કહે છે ? .....કોને કહે છે ? .....

ક્યારે કહે છે ? .....

.....

.....

૨. “અહીંયાં સ્વામિનારાયણનું સ્થાનક ક્યાં છે ?”

૩. “તમે બધા શીદ રોવો છો ? કોઈ મરી ગયું છે ?”

પ્ર.૨ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણો જણાવો. (બે થી ત્રણ લીટીમાં જ) [૬]

૧. મહારાજે તેજા ભક્તને બે ઈંટો આપી.

.....

.....

.....

.....

૨. મહારાજે સંતને સૌની પાસેથી થોડું થોડું ભિક્ષારૂપે માગવા કહ્યું.

૩. શોભારામ ચાર દિવસમાં જ આંધળો થઈ ગયો.

પ્ર.૩ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક પ્રસંગ ઉપર પંદર લીટીમાં ટૂંકનોંધ લખો. (વર્ણનાત્મક) [૫]

૧. સત્સંગ પ્રચાર અને રઘુનાથદાસની ઉપાધિ

૨. સંતોને પગરખાં પહેરાવ્યાં

૩. બ્રહ્મચારીને સાથે બેસાર્યા

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

પ્ર.૪ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો.

[૫]

૧. મહારાજે મોકલેલા હરિભક્તોને જોઈ બિશપ હેબર શાથી છક્ક થઈ ગયા ?

૨. મહારાજે જૈન સાધુ પાસે જઈ શું કર્યું ?

૩. સત્સંગના ઇતિહાસમાં સૌથી પહેલું મંદિર ક્યાં થયું ?

૪. મહારાજે સદ્ગુરુ તરીકે કોને ઓળખાવ્યા ?

૫. છેલ્લા મંદવાડ વખતે મહારાજે સૌને કેવી પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી ?

પ્ર.૫ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. [૪]

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. મૂળજી શેઠની રક્ષા

(૧) ☐ મારા પગ પકડી પ્રતિજ્ઞા લો.

(૨) ☐ મૂળજી શેઠ ખોલડિયાદ ગયા.

(૩) ☐ વીસ દિવસમાં ઘર વેચી ચાલી નીકળજો.

(૪) ☐ સ્વામી ત્રણ દિવસ મેમકા રહ્યા.

૨. અમારા જડભરત

(૧) ☐ ધાબળો જાડો અને બરછટ.

(૨) ☐ સ્વામીએ કામળી માંગી.

(૩) ☐ મુક્તાનંદ સ્વામી જડભરત જેવા છે.

(૪) ☐ નિર્ગુણાનંદને ધાબળો આપો.

પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વિધાનોમાં ખાલી જગ્યા પૂરો.

[૪]

૧. .... મંદિરના બાંધકામ વખતે મહારાજ .... સંતોને ભેટ્યા.

૨. સંવત ..... ની ..... વદ એકાદશીએ હરિભક્તોએ સહજાનંદ સ્વામીને જુદા સિંહાસન પર બેસાર્યા.

૩. .... માં મહારાજે સુરાખાયરને ..... ખાવાની આજ્ઞા કરી.

૪. .... ગુરુ કન્યા સાથે ..... કરવાની ના પાડી.

વિભાગ - ૨ : સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ-૨ - દસમી આવૃત્તિ, ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૪

પ્ર.૭ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો.

[૮]

૧. “ઢોરનાં દૂધ, દહીં પણ ફક્ત સંતોને અર્થે જ કરી રાખ્યાં છે.”

કોણ કહે છે ? ..... કોને કહે છે ? .....

ક્યારે કહે છે ? .....

૨. “આવો અવતાર કોઈ વખતે થયો નથી ને થશે પણ નહિ.”

૩. “તેમને પૂછો જે, કેમ આવ્યા છો ને અહીં રોકાશો ?”

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણો જણાવો. (બે થી ત્રણ લીટીમાં જ)

[૪]

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ ઇન્દ્રજીભાઈના બે દીકરાઓનો વ્યવહાર માથે લીધો.

૨. પ્રેમાનંદ સ્વામીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરવાનું મહારાજને મન થયું.

પ્ર.૯ ‘નરસિંહ પંડ્યાનો પરાજય’ - પ્રસંગ ઉપર પંદર લીટીમાં ટૂંકનોંધ લખો. (વર્ણનાત્મક)

[૫]

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો.

[૪]

૧. દાદાને ઠપકો દેવાની ભલામણ જીવાખાયરે કોને કરી ?

૨. રાઘવ ભક્ત કોના ઉપાસક હતા ?

૩. અમદાવાદની વિદ્યત સભામાં વિદ્વાનોને કોણે ઉત્તરો આપ્યા ?

૪. કરસનજીભાઈ દરરોજ કેટલા ઘરે ભિક્ષા માગવા જતા ?

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલ વિષય માટે સૂચના મુજબ છ સાચા ક્રમ નંબર તથા તે સાચા ક્રમ નંબરને ઘટનાક્રમ પ્રમાણે ગોઠવો.

[૬]

વિષય :- શુદ્ધ ઉપાસનાના પ્રવર્તનમાં જાગાભક્તનો ફાળો

૧. સદ્ગુરુ નિત્યાનંદ સ્વામીએ અક્ષરપુરુષોત્તમની જોડે મૂર્તિઓ બેસાડવાનો સંકલ્પ કર્યો. ૨. ભગતજી મહારાજ કહેતા, ‘ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મૂળ અક્ષર છે. શ્રીજીમહારાજને રહેવાનું ધામ છે.’ ૩. બાલમુકુંદ સ્વામી કહેતા, ‘પારકી ક્રિયા, પારકો આકાર ને પારકા દોષ જોવા નહિ.’ ૪. મહારાજની મૂર્તિનાં પાંચ સુખ છે. ૫. ભગવાન તો કોઈ થઈ શકતું જ નથી. ૬. અવગુણ લેવાનું મન થાય તો આપણા દેહનો, પ્રકૃતિનો અને સ્વભાવનો અવગુણ લેવો. ૭. જાગા ભક્ત પોતાના હેતવાળા સંતો-હરિભક્તોને ઉપાસનાની આ રહસ્યમય વાતો કરતા. ૮. અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના સંબંધે મુમુક્ષુઓ બ્રહ્મરૂપ બને છે. ૯. તમે સંકલ્પ જેટલા કરો તેટલા અમારે સિદ્ધ કરવા. ૧૦. સત્સંગમાં અક્ષરપુરુષોત્તમની મૂર્તિઓ બેસે તો કોઈને ઉપાસનામાં સંશય ન રહે. ૧૧. જાગા ભક્તની વાતોમાં સોરઠ દેશના હરિભક્તોને મહારાજની વાતોના જેવું સુખ આવતું. ૧૨. જાગા ભક્તના પ્રયત્નથી અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસનાનો ઉદ્ઘોષ ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં થયો હતો.

(૧) ફક્ત સાચા નંબરો

--	--	--	--	--	--

(૨) યથાર્થ ઘટનાક્રમ

--	--	--	--	--	--

સૂચના : (૧) ફક્ત સાચા નંબરોમાં તમામ છ નંબરો સાચા હશે તો જ ૩ ગુણ મળશે. (૨) યથાર્થ ઘટનાક્રમ પણ સંપૂર્ણ સાચો હશે તો જ ૩ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા ખોટાં વાક્યોને મથાળાના સંદર્ભમાં સાચાં લખો.

[૪]

નોંધ : સંપૂર્ણ સાચું વાક્ય લખ્યું હશે તો જ ગુણ પ્રાપ્ત થશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

ઉદાહરણ :- વિદ્યાવારિધિ સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી :- ઈ. સ. ૧૮૭૨ના મહા વદ નોમની રાત્રે નિત્યાનંદ સ્વામીએ અમદાવાદમાં આચાર્યશ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદજીની હાજરીમાં કારણ દેહનો ત્યાગ કર્યો.

જવાબ :- વિદ્યાવારિધિ સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી :- સંવત ૧૯૦૮ના માગશર સુદ ૮ના દિવસે નિત્યાનંદ સ્વામીએ વરતાલમાં આચાર્યશ્રી રઘુવીરજી મહારાજ, ગોપાળાનંદ સ્વામી, શુક્રમુનિ, શૂન્યાતીતાનંદજી વગેરે સંતોની હાજરીમાં ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો.

૧. સ્વામી જાગા ભક્ત : મેં આખા દેશમાં યાત્રા કરી છે, નાના નાના મઠ જોયા છે પણ આવા અદ્ભુત આનંદનો અનુભવ થયો નથી. તે આનંદ આ ભગતજી મહારાજના સંગથી થાય છે.

જ. ....

૨. પ્રેમસખી પ્રેમાનંદ : પ્રેમાનંદ સ્વામી દરરોજ સંધ્યા આરતી કરીને વાસુદેવનારાયણની મૂર્તિ સામે ધ્યાન-માનસી કરતા અને શયન આરતી સુધી સ્વામીને રીઝવતા.

૩. શ્રી કૃષ્ણજી અદા : નિર્ગુણદાસજીની પ્રેરણાથી ભગવત્સ્વરૂપદાસજી, ગોપીનાથદાસજી વગેરે નવ સંતો ગોંડલ આવ્યા. મહુવાથી ભગતજી મહારાજને તેડાવ્યા.

૪. ભક્તરાજ દાદાખાયર : જીવુબા તો પોતે મહારાજની આજ્ઞાથી સાંખ્ય વર્તમાન પાળતાં હતાં. અને તેમના મનમાં જગતની લેશપણ વાસના ન હતી પણ સંતોના અતિ આગ્રહથી સંસાર કરવા પોતે સંમત થયાં.

વિભાગ - ૩ : નિબંધ

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૩૦ લીટીમાં નિબંધ લખો.

[૧૦]

૧. આફ્રિકા ખંડમાં ગૌરવધજા ફરકાવનાર વીરપુરુષ : શ્રી હરમાનભાઈ પટેલ
(સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૩, પા. નં. ૨૪ થી ૨૯, ૨૩)

૨. શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા ઉપાસનાનો અંતર્નાદ
(સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૪, પા. નં. ૬ થી ૮)

૩. યોગીજી મહારાજનો અનન્ય યોગ ગુરુભક્તિનો (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જૂન - ૨૦૧૪, પા. નં. ૫ થી ૭)

( ) .....

.....

.....

.....

પછીના પૃષ્ઠોમાં ઉપરોક્ત ત્રણેય નિબંધ દર્શાવેલ છે.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

અગત્યની જાહેરાત તમામ પરીક્ષાર્થીઓ આપણી સંસ્થાની નીચે દર્શાવેલી website - link પરથી જૂનાં વર્ષોના પ્રશ્નપત્રો તથા તેના ઉકેલપત્રો નિઃશુલ્ક ડાઉનલોડ કરી શકશે તથા તેની પ્રિન્ટ પણ કાઢી શકશે.

<http://www.baps.org/Satsang-Exams.aspx>

આગામી વર્ષે ૧ માર્ચ, ૨૦૧૫ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષાની પૂર્વતૈયારી માટે મુકાતા પ્રી-ટેસ્ટના સંપૂર્ણ પ્રશ્નપત્રો હંમેશ મુજબ જાન્યુઆરીમાં (1st January, 2015ના રોજ) મુકાશે. નિબંધ એ સામાન્ય જ્ઞાન સહિત મુક્ત વિષય હોય છે, જે અભ્યાસક્રમના પુસ્તકોમાંથી પૂછાતા નથી. આથી પરીક્ષાર્થીઓ નિબંધની તૈયારી સારી રીતે કરી શકે તે હેતુસર આપણે વહેલાસર ફક્ત તે યાદી આપની સમક્ષ મૂકી છે.

પ્રી-ટેસ્ટના નિબંધોની યાદી - List of Pre-test Essays

પરિચય - પ્રશ્નપત્ર - ૧ (Parichay - Paper -1)

૧. આફ્રિકા ખંડમાં ગૌરવધન ફરકાવનાર વીરપુરુષ : શ્રી હરમાનભાઈ પટેલ
(સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૩, પા. નં. ૨૪ થી ૨૯, ૨૩)
1. Shri Harmanbhai Patel: A bold man who proudly unfurled the flag in Africa.
૨. શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા ઉપાસનાનો અંતર્નાદ (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૪, પા. નં. ૬ થી ૮)
2. Inner call of upasana by Shastriji Maharaj
૩. યોગીજી મહારાજનો અનન્ય યોગ ગુરુભક્તિનો (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જૂન - ૨૦૧૪, પા. નં. ૫ થી ૭)
3. Yogiji Maharaj's unparalleled gurubhakti.

પરીક્ષાર્થી શ્રી,

સસ્નેહ જય શ્રી સ્વામિનારાયણ

સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા માર્ચ ૨૦૧૫ના નિબંધોની પૂર્વ તૈયારી માટે નીચે જણાવેલ માર્ગદર્શન અને સૂચનો ધ્યાનમાં લેવા વિનંતી.

૧. નિબંધ એટલે કોઈ નિશ્ચિત વિષય ઉપર વ્યવસ્થિત, ચિંતનપૂર્વક અને મુદ્દાસરનું લખાણ. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષામાં પૂછાતા નિબંધો સામાન્ય જ્ઞાનના આધારે, પરીક્ષાર્થીના દૈનિક જીવનમાં સત્સંગના સદ્વાચન અને કથા શ્રવણ અને મનન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનની કસોટી કરતા ૩૫ થી ૪૦ લીટીમાં લખવાના હોય છે.
૨. પરીક્ષાર્થીઓની માગણીને માન આપીને આ વર્ષે પ્રી-ટેસ્ટમાં પૂછાનાર નિબંધોના વિષયો અગાઉથી પરીક્ષાર્થીના એકાઉન્ટમાં અપલોડ કરવામાં આવ્યા છે.
૩. પ્રી-ટેસ્ટમાં જે તે પરીક્ષામાં પૂછાનાર નિબંધોના ત્રણે ત્રણ વિષયો આપવામાં આવ્યા છે. માર્ચ ૨૦૧૫ની ફાઈનલ પરીક્ષામાં આ ત્રણ વિષયોમાંથી કોઈપણ એક નિબંધ ચોક્કસપણે પૂછાશે જ. માટે જો આપ આ ત્રણે ત્રણ વિષયો તૈયાર કરશો તો આપ ચોક્કસપણે એક નિબંધ મુખ્ય પરીક્ષામાં ખૂબ જ સારી રીતે લખી શકશો.
૪. આ નિબંધોનું સામાન્ય બંધારણ, લખાણ(મેટર) જૂના 'સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ'માંથી લેવામાં આવે છે.
૫. અહીં આપેલા નિબંધોનું લખાણ કેવળ દિશા સૂચક છે. આ જ લખાણ ગોખીને પરીક્ષામાં લખવાની જરૂર નથી. આથી વિશેષ સારા મુદ્દાઓનું ચિંતન-મનન કરી આપની રીતે પૂર્વ તૈયારી કરીને લખી શકો છો.
૬. ગુજરાતી માધ્યમ (ભાષા) સિવાયના પરીક્ષાર્થીઓ માટે : આ નિબંધોનું મૂળ પ્રકાશન ગુજરાતી ભાષામાં જ હોવાથી તેનું શબ્દશઃ ભાષાંતર ન કરતાં, તેનો ભાવાર્થ સમજીને પરીક્ષાર્થીએ પોતાની રીતે સમજીને તૈયારી કરવાની રહેશે. પરીક્ષા કાર્યાલય અંગ્રેજી કે હિન્દી ભાષામાં આ નિબંધોનું ભાષાંતર આપી નહિ શકે. તેથી ભાષાંતર કરવા અંગેનો પત્રવ્યવહાર કે ઈ-મેલ પણ પરીક્ષા કાર્યાલયને કરશો નહિ તેવી નમ્ર વિનંતી છે.
૭. ગુજરાતી ભાષા વાંચી, લખી કે બોલી ન શકતા હોય તેવા પરીક્ષાર્થીઓએ માતા-પિતા, વડીલો કે અન્ય સ્વજનો-સ્નેહીઓ પાસે વંચાવીને નિબંધનો ભાવાર્થ સમજી પોતાની રીતે, પોતાના શબ્દોમાં લખીને તૈયારી કરવાની રહેશે.
૮. One essay from the above list of essays will be asked in the Final Examination of March-2015.

સત્સંગ પરિચય

નિબંધ - ૧

આફ્રિકા ખંડમાં ગૌરવધજા ફરકાવનાર વીરપુરુષ : શ્રી હરમાનભાઈ પટેલ

Shri Harmanbhai Patel : A bold man who proudly unfurled the flag in Africa.

‘સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય આજ સાગરો ઓળંગે છે.’

સન ૧૯૪૫માં અમદાવાદમાં પ્રેમાભાઈ હોલમાં ‘અખિલ ભારત સત્સંગ પરિષદ’ના પ્રમુખપદેથી કવીશ્વર શ્રી ન્હાનાલાલે આ ઉચ્ચાર્યું ત્યારે એમની નજર સામે હતા શ્રી હરમાનભાઈ પટેલ, જેમણે ૨૦મી સદીના આરંભે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના પ્રખર જ્યોતિર્ધર બ્રહ્મસ્વરૂપ સ્વામીશ્રી શાસ્ત્રીજી મહારાજના આશીર્વાદથી આફ્રિકામાં સંપ્રદાયના પ્રસારણનો પ્રથમ ઝંડો ફરકાવ્યો હતો. એ ‘અખિલ ભારત સત્સંગ પરિષદ’ના મહામંત્રીપદે પણ હતા શ્રી હરમાનભાઈ પટેલ. એમના જ મંત્રીપદે, આફ્રિકામાં પ્રથમ શ્રી સ્વામિ-નારાયણ મંદિર અસ્તિત્વમાં આવ્યું.

સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય જ નહીં પરંતુ હરકોઈ તરફથી બહુમાન મેળવનારા હરમાનભાઈ એટલે એક બહુમુખી વ્યક્તિત્વ. ગુજરાતમાં ચરોતર પ્રદેશના આણંદ પાસેના ગાના ગામના વતની. બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ તેને ગોકુળિયું ગામ કહેતા. તા. ૯-૫-૧૯૦૮ના રોજ તેમનો જન્મ. ૧૯૨૦ના દાયકામાં માત્ર ૧૮-૧૯ વર્ષની વયે પૂર્વ આફ્રિકા ગયેલા હરમાનભાઈએ કઈ ભૂમિકા સાથે સ્વામિનારાયણીય સત્સંગ પ્રસારાવ્યો હશે ? તેમને સત્સંગનું પ્રવર્તન કરવાના અપાર ઉત્સાહની પ્રથમ ચિનગારી કેવી રીતે લાગી હશે ? તેઓના જ શબ્દોમાં એ ઇતિહાસને માણીએ :

“પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજ ને તેમના સંતોને વેગળેથી જય શ્રી સ્વામિનારાયણ કરવા એ હતું મારા બચપણનું ધ્યેય. મારા નાનકડા ગામ ગાનાના મંદિરમાં અક્ષરપુરુષોત્તમની જય બોલવાને બદલે લક્ષ્મીનારાયણની જય બોલાવી તેમાં વિક્ષેપ કરવાની મારા મનની વૃત્તિઓ હતી. કારણ કે મને એ સંસ્કારો પડ્યા હતા કે પૂજ્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજને વડતાલથી ‘બહાર’ કરવામાં આવેલા છે. અને મારા દાદાએ તેમને મંદિરમાં ન ઊતરવા દેવા એમ આગ્રહ પણ સેવેલો, તો મારે પણ એમ જ કરવું એવી સત્સંગની શરૂઆત હતી. પણ મારામાં પૂજ્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજ પ્રત્યેની પ્રેમભાવના વધારનાર પ્રથમ હતા બ્રહ્મર્ષિ અક્ષરનિવાસી ખાનદેશી સાધુ મોટા પુરુષોત્તમદાસજી. જેમની સાધુતા ને મિષ્ટ વાણીએ મારા અંતરને વીંધ્યું. બીજા હતા સ્વામી નિર્ગુણદાસજી. મેં જ્યારે સાંભળ્યું કે આ તો કલાભુવનમાં ભણતા ને અંગ્રેજી જાણે છે, ત્યારે મને એમ થયું કે શું અંગ્રેજી જાણનાર પણ સાધુ થઈને આમ વિચરે છે ! એ ભાવનાએ મારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો. ત્રીજા મારા આત્માના ગુરુ સંતશિરોમણિ પૂજ્ય શાસ્ત્રીજી મહારાજ ! હું નિશાળમાં ભણતો, સંસ્કૃત શીખતો ને ‘નવીન-જીમૂર્ત’વાળું અષ્ટક શુદ્ધ બોલતો તે સાંભળી શાસ્ત્રીજી મહારાજે સંકલ્પ કર્યો કે આ નાનકડો બાળક મારી પાસે આવતો થાય તો સારું. આમ આ ત્રિમૂર્તિના પ્રતાપથી હું આફ્રિકામાં પણ સત્સંગી બની રહ્યો. મને સત્સંગમાં સાચવી રાખનાર અને મારી સંભાળ રાખનાર તો હતા સ્વામી નિર્ગુણદાસજી.

સન ૧૯૨૭માં આફ્રિકામાં આવતાં પહેલાં નાર સ્ટેશને ગાડીએ બેસતાં જ મને નિર્ગુણ સ્વામીએ પડકાર્યો હતો. તેઓ ખંભાતથી બોસાયણ જતા હતા. ‘અહીં આવ ગાડીમાં જગ્યા છે.’ તેમણે કહ્યું. હું તેમની પાસે બેઠો ને મારા આફ્રિકા પ્રયાણની

વાત કરી. તો કહે : ‘તે હજુ શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં દર્શન પ્રેમપૂર્વક કર્યાં નથી, સારંગપુર, બોયાસણ જોયાં નથી તો દર્શન કરીને જા.’ મેં કહ્યું : ‘સ્વામી, ટિકિટ તો લેવાઈ ગઈ છે.’ તો કહે : ‘સવારમાં ગાના પહોંચવાને બદલે બોયાસણ દર્શન કરી સાંજે ઘરે જઈ શકાશે. એટલું મારું કહ્યું માન !’

આ વાટાઘાટમાં પેટલાદ સ્ટેશન આવ્યું ને હું બીજી ટિકિટ લઈ પ્રથમ વાર બોયાસણ દર્શન ગયો. ગાડીમાં મને એમણે સત્સંગની ઘણી ઘણી વાતો કરી, જ્ઞાનપિપાસા જાગ્રત કરી ગુણાતીતજ્ઞાન સમજાવ્યું. સત્સંગના સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા, એટલું જ નહીં, મને કહે : ‘હું મારો કાર્યક્રમ રદ કરીને પણ તારા આફ્રિકાના પ્રયાણના આગલા દિવસે ગાના આવીશ.’ એમ કહી મને બોયાસણથી ભાવભીની વિદાય આપી. આશીર્વાદ આપ્યા.

પછી થોડા દિવસે ગાનામાં આવી મને વચનામૃતો સમજાવ્યાં. ભગવાન સ્વામિનારાયણ સર્વોપરી છે એમ દૃઢ નિશ્ચય કરાવ્યો. તેઓ એ સમજાવવાની ધગશ ને આનંદમાં ગાદી પરથી આગળ ખસતા જાય ! મને કહે : ‘આવી વાત જાણીને અંતરમાં આનંદના ઓઘ કેમ આવતા નથી ?’ એમ કહીને થાબડવા લાગતા. નિર્ગુણ સ્વામીની એ મૂર્તિ આજે પણ મને યાદ આવે છે. મને પણ થયું કે સત્સંગમાં જન્મ્યા છતાં આ સ્વામીશ્રીથી હું દૂર જ રહ્યાં કર્યો હોત તો આ વચનામૃતો, આ સર્વોપરી અવતારનું રહસ્ય કોણ સમજાવત ? શાસ્ત્રીજી મહારાજ જેવા સંતને હું ક્યાંથી ઓળખી શકત ?

મારા આફ્રિકા-પ્રયાણના આગલા દિવસની સાંજે ખબર પડી કે શાસ્ત્રીજી (આણંદ થઈને) બોયાસણ પધારવાના છે. એટલે ગમે તેને પણ યેનકેન પ્રકારેણ તેઓનાં દર્શન કરાવનાર નિર્ગુણ સ્વામીએ મારા ગામના એક હરિભક્તને આણંદ સ્ટેશને પત્ર આપવા મોકલ્યા, પણ તે પત્ર સ્વામીજીને મળી શક્યો નહીં, કેમ કે હરિભક્તે આવીને કહ્યું કે : ‘સ્વામી તો આવ્યા નથી !’ હું પણ નિરાશ થયો કે મને સ્વામીનાં દર્શન થયાં હોત ને તેમણે આશીર્વાદ આપ્યા હોત તો જરૂર આફ્રિકામાં વહેલી નોકરી મળત. ત્યારે નિર્ગુણ સ્વામી કહે : ‘ભગવાનની ઈચ્છા.’

પછી અમે બપોરની ગાડીમાં કરમસદથી આણંદ આવ્યા. ને આણંદ સ્ટેશને કોઈ હરિભક્ત અચાનક ભેગા થતાં તેણે નિર્ગુણ સ્વામીને કહ્યું કે શાસ્ત્રીજી મહારાજ તો સવારની ગાડીએ અહીં થઈને બોયાસણ ગયા. ત્યારે નિર્ગુણદાસજી બોલી ઊઠ્યા કે ‘પેલાને અહીં મોકલ્યો તો સ્ટેશને રખડીને પાછો આવ્યો ને સ્વામી બોયાસણ ગયા ! હવે આને દર્શન ક્યારે થશે !’ હું પણ દિલગીર થયો હતો. તેથી મને થાબડતાં કહેવા લાગ્યા કે ‘જો તારો ખરો પ્રેમ હશે તો સ્વામી ત્યાંથી પાછા આવશે, તેવા અંતર્યામી છે ! ને આવા તો કેટલાયે દાખલા બનેલા છે.’

એ પછી અમે સૌ સ્ટેશન પાસેની ધર્મશાળામાં ઊતર્યા. સાંજે પાંચની ગાડીના વખતે નિર્ગુણ સ્વામી મને કહે : ‘ચાલ સ્ટેશને.’ અમે ગયા તે જ વખતે શાસ્ત્રીજી મહારાજ ગાડીમાંથી ઊતર્યા ! મેં હરખભેર દંડવત્ કર્યા. મારો હાથ ઝાલી ધર્મશાળામાં આવ્યા. આણંદના હરિભક્તો પૂછવા લાગ્યા કે ‘સ્વામી, સવારમાં જઈને આમ પાછા કેમ આવવાનું થયું ?’ તો કહે : ‘હું બોયાસણ ગયો ને ઠાકોરજીનાં દર્શન કર્યાં, મારા મનમાં એમ થયું કે હું જે બાજુથી આવ્યો છું તે તરફ પાછો જાઉં. મને કોઈક ખેંચે છે. જેથી વળતી ગાડીમાં પાછો આવ્યો, ને અહીં નિર્ગુણ સ્વામી ને હરમાનભાઈ ભેગા થઈ ગયા ! હજી તો અમે જમ્યા પણ નથી. ખીચડી કરાવો.’ પછી મને કહે : ‘તું સંસ્કૃત અષ્ટક સારાં બોલતો, તે સાંભળી મને થયેલો સંકલ્પ આજે શ્રીજી-સ્વામીએ પૂર્ણ કર્યો.’

પછી મેં સ્વામીશ્રી પાસે વર્તમાન ધરાવ્યાં; મને કહે : ‘તું દૂર જાય છે તો બધુંએ ભૂલી જશે તો ચાલશે, પણ સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે એ ન ભૂલીશ ને પત્ર-વહેવાર કરતો રહેજે.’ એમ કહી માથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યા ને નિર્ગુણ સ્વામીએ કંપાલાવાળા ત્રિભુવનદાસ મૂળજીભાઈ પટેલ ઉપર ભલામણપત્ર લખી આપ્યો. તેઓ મોમ્બાસા પોલીસમાં નોકરી કરતા. શાસ્ત્રીજી મહારાજ તો સર્વે હરિભક્તનાં આખ્યાનો જાણે. તે કહે : ‘હરમાનભાઈના દાદાના દાદાએ ગાનામાં જ્યારે શ્રીજીમહારાજ પધાર્યા ત્યારે સેવા કરી હતી. તે વખતે વાળંદો કહે : ‘મશાલો માટે દીવેલ નથી.’ તો હરમાનભાઈના પિતા મકનભાઈ, તેના પિતા બાજીભાઈ, તેના પિતા મંગળભાઈ, તેના પિતા રણછોડદાસ. તો એ રણછોડ દાદા બોલ્યા કે ઘરમાં ઘી છે તે લ્યો ને કરો ઘીની મશાલો ! એમ કહીને ઘીની મશાલો પ્રગટાવી શ્રીજીમહારાજની પધરામણી કરી હતી. ગાનામાં ને સત્સંગમાં આ અજોડ દાખલો છે.’ એ પછી હું આફ્રિકા આવ્યો.”

આમ, શાસ્ત્રીજી મહારાજના આશીર્વાદ સાથે હરમાનભાઈ પૂર્વ આફ્રિકા ગયા. ૧૮ વર્ષની ઉંમરે કરેલા એ પ્રથમ પ્રવાસમાં જ તેમને ખ્યાલ આવી ગયો કે અહીં સત્સંગ કરવો અને સત્સંગ જાળવવો - બંને અઘરી બાબત છે. થોડા સમયમાં પુનઃ ભારત આવવાનું થયું ત્યારે દેશમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજે સત્સંગ વિષે પૂછ્યું. હરમાનભાઈએ નિરાશાપૂર્વક કહ્યું : ‘આફ્રિકામાં સત્સંગ

બિલકુલ નથી. કોઈ ભજન કરવા તૈયાર નથી.’ શાસ્ત્રીજી મહારાજે આશ્વાસન સાથે આશીર્વાદ આપ્યા : ‘પ્રયત્ન કરજો, સત્સંગ તમારા દ્વારા ઘણો વધશે.’

થોડા સમયમાં પુનઃ આફ્રિકા પાછા જતાં હરમાનભાઈએ પુરુષોત્તમદાસ સ્વામીના આશીર્વાદ લીધા. પુરુષોત્તમદાસ સ્વામીએ તેમને પૂજા માટે પાંચ મૂર્તિઓ આપી. ત્યારે હરમાનભાઈએ કહ્યું : ‘મારે તો મારા માટે એક જ મૂર્તિ જોઈએ. પાંચને શું કરવી છે ?’ આશીર્વાદ આપતાં પુરુષોત્તમદાસ સ્વામીએ કહ્યું : ‘આ પાંચેય મૂર્તિઓ કામમાં આવી જશે.’ જોકે હરમાનભાઈને ખબર નહોતી કે પાંચેય મૂર્તિઓ કેવી રીતે કામમાં આવશે.

હરમાનભાઈ આફ્રિકા પહોંચ્યા અને પૂર્વ ગયેલા ચરોતરના પાટીદાર યુવાનોની જેમ પૂર્વ આફ્રિકા રેલવેમાં નોકરીએ જોડાઈ ગયા. થોડા સમયમાં તેમની બદલી કિબ્વેઝી સ્ટેશને થઈ. સન ૧૯૩૨ની એ સાલ હતી. હરમાનભાઈની ઉંમર આશરે બાવીસેક વર્ષની હતી. અહીં ત્રીસેક વર્ષની ઉંમરના સ્ટેશનમાસ્તર મગનભાઈ પટેલ મળી ગયા. કડક સ્વભાવના મગનભાઈ તો ધર્મમાત્રથી જોજનો દૂર હતા. દારૂ-માંસ વગેરે એમને માટે સામાન્ય હતું.

એક સાંજે કંઈક કૌતુક જેવું થયું. કિબ્વેઝીમાં સાંજના વૉલીબોલની રમત રમીને હરમાનભાઈ, મગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, આત્માસિંહ, હજારીસિંહ વગેરે બેઠા હતા ત્યારે મગનભાઈએ સૂચન કર્યું : ‘આ બધા તેમના ઇષ્ટદેવની પ્રાર્થના કરે છે, તો આપણે પણ આપણા ઇષ્ટદેવને સંભારવા જોઈએ.’ અગાઉ આ પ્રમાણેનો પ્રાર્થનાક્રમ સાંજના ગોઠવવા હરમાનભાઈએ સૂચન કર્યું હતું, તે આજે અમલમાં મુકાયું. પુરુષોત્તમદાસ સ્વામીની આપેલી મૂર્તિ સમક્ષ પ્રાર્થનાક્રમની શરૂઆત આ રીતે થઈ. પછી તો આ નિત્યક્રમ થઈ ગયો. તેમાંથી મગનભાઈને બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજનો અપરંપાર મહિમા સમજાયો, તેમનું જીવન પરિવર્તન થયું, તેમને સત્સંગનો રંગ લાગ્યો અને પરિણામે પૂર્વ આફ્રિકામાં જ નહીં, સમગ્ર પશ્ચિમ વિશ્વમાં સ્વામિનારાયણીય સત્સંગનાં દ્વાર ઊઘડી ગયાં.

પૂર્વ આફ્રિકામાં અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણીય સત્સંગની મંગલ શરૂઆત કરીને ૨૪ વર્ષીય હરમાનભાઈ સન ૧૯૩૩માં પુનઃ ભારત આવ્યા ત્યારે ગૌરવથી છલકાતા સત્સંગના સરદાર નિર્ગુણદાસ સ્વામી તેમને લેવા છેક મુંબઈ સામે ગયા ! ત્યાંથી સીધા જ નગાસરમાં પારાયણ હતી ત્યાં તેમને તેડી ગયા. રસ્તામાં તેમણે અદ્ભુત વાતોનો વરસાદ વરસાવ્યો. નગાસરમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં દિવ્ય દર્શન કર્યા, અત્યંત ભક્તિભાવવાળા સંતો-હરિભક્તોનાં દર્શન કર્યા અને હરમાનભાઈનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. આવો દેશનો સત્સંગ મૂકી, ફક્ત લૌકિક કમાણી કરવા પરદેશ જવાનું તેમને ઠીક ન લાગ્યું. તેમણે મનોમન નક્કી કરી લીધું કે હવે તો દેશમાં જ રહેવું છે અને સત્સંગની સેવા કરવી છે. પરંતુ નિર્ગુણદાસ સ્વામી કેમ જાણે તેમના આ વિચારો જાણી ગયા હોય તેમ બોલ્યા : ‘તમારા જેવા વીરપુરુષ આફ્રિકા ગયા તો ત્યાં સત્સંગનું બીજ રોપાયું. હવે તો આફ્રિકામાં સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો વિજયડંકો તમારા દ્વારા મારવો છે. માટે આ રજામાં જેટલો બને તેટલો સ્વામીશ્રીનો સમાગમ કરી, સત્સંગનો લાભ લઈ, આફ્રિકા જઈ આ કાર્ય વિશેષ પ્રવર્તવો.’ હરમાનભાઈને એટલું લાગ્યું કે નિર્ગુણદાસ સ્વામીના આ શબ્દોમાં એક અગત્યનો સંદેશો અને આશીર્વાદ મળે છે. તેમણે રજા પૂરી થયા પછી, આફ્રિકા પાછા ફરવાનો નિર્ણય તે જ વખતે કરી લીધો.

અહીંથી રાજપુર ખાતે પારાયણ પ્રસંગે ગયેલા હરમાનભાઈએ શાસ્ત્રીજી મહારાજને આફ્રિકાના સત્સંગની વાત કરી. શાસ્ત્રીજી મહારાજે તેમને આશીર્વાદ આપ્યા : ‘કોશિશ કરજો. સત્સંગ વધશે. શ્રીજીમહારાજનો વર છે.’

શાસ્ત્રીજી મહારાજના આ આશીર્વાદથી હરમાનભાઈનો ઉત્સાહ વધ્યો. આફ્રિકામાં સત્સંગ-પ્રચારના કાર્યને વેગ આપવા તેમની ધગશ અનેક ગણી વધી ગઈ. નિર્ગુણદાસ સ્વામીએ થોકબંધ પત્રોથી તેમને પોષણ આપ્યું. તેમના પત્રોની જ્ઞાનગંગાના અમૃતનું પાન કરી, હરમાનભાઈ અને મગનભાઈ આફ્રિકામાં શુદ્ધ અને સર્વોપરી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસનાનું મહિમાગાન કરવા માંડ્યું. નૈરોબીમાં દર રવિવારે સત્સંગ મંડળની સભા થવા લાગી. તેમના પ્રયત્નોથી બીજાં ગામોમાં પણ આનું અનુકરણ થયું અને સમૈયા-ઉત્સવ ઊજવવાની શરૂઆત થઈ. સત્સંગની વિશેષ વૃદ્ધિ થાય તે માટે મગનભાઈ, હરમાનભાઈ અને ત્રિભોવનદાસે રજાના દિવસોમાં ગામેગામ પર્યટનો યોજવાં માંડ્યાં. હરમાનભાઈના પ્રયત્નોને કારણે ‘પૂર્વ આફ્રિકા સત્સંગ મંડળ’ સ્થપાયું. હરિભક્તોની સંખ્યા પણ ધીમે ધીમે વધવા માંડી. નૈરોબીમાં મણિભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ, ઈશ્વરભાઈ કોઠારી વગેરે રીવર રોડ ઉપર એક મકાનમાં રહેતા હતા, ત્યાં કથાવાર્તા કરવા માટે એક રૂમ આપ્યો હતો. ત્યાં શાસ્ત્રીજી મહારાજના શિષ્યો ભેગા થતા અને કથાવાર્તા કરતા. હરમાનભાઈ તથા મગનભાઈ પણ અવારનવાર આવી કથાવાર્તા કરી ગુણાતીત જ્ઞાનનો મહિમા સમજાવી આનંદ કરાવતા હતા. વખત જતો ગયો તેમ જગા નાની પડતાં શાસ્ત્રીજી

મહારાજે પ્લોટની ગોઠવણી કરાવી. નૈરોબીમાં મંદિર માટે પ્લોટ સરકાર તરફથી મળ્યો. હરમાનભાઈના પ્રયત્નોથી સન ૧૯૪૫ના ડિસેમ્બરમાં અત્યારના ટેમ્પલ રોડ ઉપર એક માળનું સુંદર નાજુક મંદિર તૈયાર થઈ ગયું. આ મંદિરમાં બિરાજમાન થનાર ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ, અક્ષરબ્રહ્મ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને સદ્ગુરુ શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની મૂર્તિઓની પૂજા-આરતી પોતાના હસ્તે કરીને શાસ્ત્રીજી મહારાજે તે મૂર્તિઓને આણંદથી નૈરોબી મોકલાવી આપી હતી. તેઓના આશીર્વાદ મુજબ ભક્તરાજ મગનભાઈના શુભ હસ્તે, ધામધૂમથી યુગાન્ડા તથા કેન્યાના હરિભક્તોના સમુદાય વચ્ચે આ મૂર્તિઓની વિધિવત્ સ્થાપના કરવામાં આવી. હિંદ સાગરને પેલે પાર આફ્રિકાની ધરતી પર સર્વપ્રથમ આ સ્વામિનારાયણ મંદિર થયું, તેમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ બિરાજમાન થયા, તેનું શ્રેય હતું - શ્રી હરમાનભાઈ પટેલને.

સન ૧૯૪૮માં હરમાનભાઈને આફ્રિકામાં એક મોટર અકસ્માત નડ્યો હતો. તેમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજની દિવ્ય કૃપાથી જ તેમની રક્ષા થઈ હતી. સન ૧૯૫૧માં જ્યારે ગઢપુર મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ પ્રસંગે આફ્રિકાના ૨૦૦ હરિભક્તોના સંઘ સાથે ભારત આવ્યા હતા ત્યારે શાસ્ત્રીજી મહારાજે અકસ્માતમાં થયેલી રક્ષાનો નિર્દેશ કરીને તેમને આજ્ઞા કરી હતી : ‘તને ભગવાને રોટલો આપ્યો છે તો હવે બીજી ઉપાધિમાં ન પડતાં, તને ભાષણો કરતાં સારાં આવડે છે તો સત્સંગમાં ભાષણો જ કરજે.’

ત્યારથી હરમાનભાઈએ ધન-ઉપાર્જનની પ્રવૃત્તિને બદલે સત્સંગસેવામાં જ પોતાનું સમગ્ર જીવન અર્પણ કરી દીધું હતું. ત્યારથી સત્સંગમાં પૂર્વ આફ્રિકામાં ગામોગામ પોતાને ખર્ચે ફરી સત્સંગ વધારવામાં તેમણે અનેરું યોગદાન આપ્યું. ઠેર-ઠેર આખી રાત કથાવાર્તાઓ થતી. ત્રણ ત્રણ દિવસના અખંડ સમૈયા થતા. એકી પલાંઠીએ રાત્રિ-દિવસ વચનામૃતના નિરૂપણ થતાં. ‘ચલો સમૈયે ટરોરો’, ‘ચલો સમૈયે મકીન્ડુ’ વગેરે નાદથી આફ્રિકાની ધરતી ગૂંજી ઊઠતી. એ મંત્રના પડઘા પડતા રીફ્ટવેલીની ખીણોમાં, ડુંગરોની કરાડોમાં, કેન્યા પર્વતનાં ધવલ શિખરોમાં, નાઈરોબી-મોમ્બાસા-મકીન્ડુ-આથીરીવરના સમૈયાઓમાં. હરમાનભાઈ, મગનભાઈ, ત્રિભોવનદાસની ત્રિપુટી અને તેમના સાથી હરિભક્તોની નાની એવી સેનાએ આફ્રિકામાં આવાં સત્સંગ સંમેલનો ઠેરઠેર યોજ્યાં. તેનાથી સત્સંગમાં ખૂબ જાગૃતિ આવી. નવા નવા જિજ્ઞાસુઓ સત્સંગમાં ખેંચાવા લાગ્યા. હરમાનભાઈ તથા મગનભાઈ જ્યાં જ્યાં સત્સંગીઓ હોય ત્યાંથી તેમને મળીને સત્સંગનો રંગ લગાડતા.

ત્રિભોવનદાસ એ દિવસોની સ્મૃતિ કરતાં લખે છે : ‘તેઓ સબાટીયા સ્ટેશને હતા ત્યારે હું પૂજ્ય મગનભાઈ તથા તેઓ ભેગા થયા અને જેટલા દિવસ ભેગા રહીએ તેટલા દિવસ આખી રાત અને દિવસ કથાવાર્તામાં જ જતો. તેઓ હંમેશાં પૂર્વ પક્ષમાં બેસે અને સામસામા સવાલ-જવાબ કરે એટલે સમજવામાં કોઈ જાતની ખામી રહે જ નહીં.’

આમ, માન-અપમાન, સુખ-દુઃખ સહન કરી તન, મન અને ધનનો ભીડો વેઠી હરમાનભાઈએ શાસ્ત્રીજી મહારાજના આદેશ અનુસાર દરેક શહેરમાં સત્સંગ મંડળો સ્થાપ્યાં, અનેક જીવોને સત્સંગનું સુખ આપ્યું.

સન ૧૯૫૧માં બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજે અંતિમ આદેશરૂપે હરમાનભાઈ અને મગનભાઈને ગઢપુર મંદિરના નિર્માણની આર્થિક સેવાઓ આફ્રિકા મંડળ દ્વારા થાય તેવી આજ્ઞા કરી હતી. મગનભાઈ અને હરમાનભાઈએ શાસ્ત્રીજી મહારાજના એ સંકલ્પને ઝીલી લીધો. ગઢપુર મંદિર પૂરું કરવાની હરમાનભાઈની તમન્ના અનન્ય હતી. ‘ગઢડું મારું અને હું ગઢડાનો’ એ શ્રીજીસૂત્ર તેમણે પોતાનું બનાવી દીધું હતું. ખાસ કરીને મંદિર-નિર્માણમાં નાણાં સંબંધી તકલીફ ઊભી ન થાય તે માટે તેઓ સતત ઉદ્યમશીલ રહ્યા હતા. ગઢપુરમાં મંદિરના મધ્ય મંદિરમાં શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ તથા સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીની મૂર્તિઓનો તમામ ખર્ચ પણ શ્રી હરમાનભાઈ તથા તેમના બંધુ પુરુષોત્તમદાસે આપ્યો હતો. તેઓ અવારનવાર ગઢપુર મંદિરના આરસ અંગેના કામકાજ અંગે મકરાણા જતા. ત્યાં કાર્ય સંભાળતા જી. કે. સ્વામી તથા હરિપ્રસાદ મિસ્ત્રીની તકલીફો સમજી તેને પ્રમુખસ્વામી મહારાજ તથા યોગીજી મહારાજ સમક્ષ પ્રસ્તુત કરતા અને નિવારવાનો પ્રયાસ કરતા.

એક તરફ ગઢપુર મંદિરનું કાર્ય હતું તો બીજી તરફ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજના આશીર્વાદથી આફ્રિકાના સાગરકાંઠે મોમ્બાસામાં સર્વપ્રથમ અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિર રચવામાં પણ હરમાનભાઈનો અનન્ય ઉત્સાહ હતો. હરમાનભાઈના હસ્તે જ આ મંદિરના પહેલો પથ્થર મૂકાયો હતો. ગામોગામ ઘૂમીને મોમ્બાસાના મંદિર માટે ભિક્ષુક બનીને તેમણે ઘણી સેવાઓ મેળવી હતી.

આ બધી પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે, હરમાનભાઈ દ્વારા આફ્રિકામાં બાળ-યુવક મંડળની પ્રવૃત્તિ વિકસે એ માટે પણ યોગીજી

મહારાજે તેમને આદેશ પત્રો લખ્યા હતા. તા. ૧૧-૫-૧૯૮૧ના રોજ યોગીજી મહારાજે હરમાનભાઈ ઉપર પત્ર લખીને આદેશ આપ્યો હતો : ‘એક કલમ એ છે કે, એક તો યુવક મંડળની પ્રવૃત્તિ કરવી. પાંચ વર્ષમાં ૫,૦૦૦ યુવકો કરવાના છે. ભવિષ્યમાં તે યુવકો ૫૦,૦૦૦ યુવકો તૈયાર કરશે. જૂનાગઢમાં સ્વામીએ જાગા સ્વામીને મોઢે વાત કરી કે બસો છોકરાંને બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવી છે. તે એક બસો-બસો યુવકોને બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવશે. તે અત્યારે સાક્ષાત્ મૂળ અક્ષરબ્રહ્મનું વચન સિદ્ધ થાય છે. તેમનો આશીર્વાદ ફળે છે. તો આપણે જેમ બને તેમ તે પ્રવૃત્તિ કરવી. તે સ્વામીશ્રીજીના વચન પ્રમાણે.’

અને હરમાનભાઈએ તે માટે પણ અનન્ય પુરુષાર્થ કર્યો હતો. પૂર્વ આફ્રિકામાં તેમના નેતૃત્વ નીચે બી.એ.પી.એસ. સંસ્થાનાં શરૂ થયેલ યુવક અધિવેશનોની પરંપરાએ આજે અદ્વિતીય ઊંચાઈ હાંસલ કરી છે.

સાહિત્ય પ્રકાશનમાં પણ હરમાનભાઈનો ઉત્સાહ અનન્ય હતો. તે સમયે વચનામૃતની પ્રતો બાળબોધ લિપિમાં મળતી હતી, સામાન્ય માણસ તથા વૃદ્ધોને માટે એ એટલી સુવાચ્ય નહોતી. યોગીજી મહારાજની પ્રેરણાથી હરમાનભાઈએ ‘સસ્તું સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલય’ સાથે સંપર્ક સાધી, ગુજરાતી મોટા ટાઈપમાં વચનામૃત છપાવવાનું આયોજન કર્યું. વચનામૃતના સંપાદક સદ્ગુરુઓએ આપેલાં વચનામૃતનાં શીર્ષક તથા દરેક વચનામૃતમાં મુદ્દાનાં વાક્યો બોલ ટાઈપોમાં છાપ્યાં. આમ, સમગ્ર સંપ્રદાયમાં પ્રથમ વાર જ સુંદર વચનામૃતો છપાયાં. સાથે દાદાખાચરના દરબારમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણ વચનામૃત સંભળાવે છે અને સદ્ગુરુઓ સાંભળે છે એવી સુંદર છબી પણ તૈયાર કરાવીને મૂકી. હરમાનભાઈની મહેનત અને આવી સુંદર પ્રતથી પ્રસન્ન થઈ યોગીજી મહારાજે તેમને ખૂબ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

હરમાનભાઈને જ્યારે જ્યારે સમય મળતો ત્યારે જૂનું સાંપ્રદાયિક સાહિત્ય શોધતા અને સૌને વંચાવતા. ઘેલાને તીરે ટેકરા ઉપર જઈને ભગવાન સ્વામિનારાયણે જાતે માપ લઈને દર્શાવેલું કે આ મુજબ અહીં ટેકરા પર મંદિર કરવું છે, તે વાત પણ તેમણે જૂના હસ્તલિખિત સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોમાંથી શોધીને સૌ સમક્ષ મૂકી હતી. હસ્તલિખિત પત્રિકા દ્વારા ભગવાન સ્વામિનારાયણનો સંદેશો ઘેર ઘેર પહોંચાડવાનો પણ તેમનો પ્રયાસ સ્તુત્ય હતો.

હરમાનભાઈએ જીવનનાં છેલ્લાં ૧૫ વરસ તો એક મિશનરીના ઉત્સાહથી સત્સંગસેવામાં જ સમર્પિત કરી દીધાં હતાં. તેમનું અવિરત વિચરણ, વહીવટી કૌશલ્ય અને અપાર જોમથી આફ્રિકામાં અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિરો થયાં. આ મંદિરોમાં મૂર્તિઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવા માટે બે-બે વખત યોગીજી મહારાજ અને સંતોને આફ્રિકા સુધી લઈ આવવાનો યશ હરમાનભાઈને છે.

ગમે તેવી મુશ્કેલીમાં પણ અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનાના સિદ્ધાંતને દૃઢતાપૂર્વક જીવનમંત્ર બનાવનારા હરમાનભાઈને સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની અન્ય શાખાઓ સાથે પણ ખૂબ સારો ઘરોબો હતો. વડતાલ, કાલુપુર-અમદાવાદ, મણિનગર-અમદાવાદ, કચ્છ-ભૂજ અને કાઠિયાવાડનાં મંદિરોના મહંતો, આચાર્યશ્રીઓથી લઈને સાધુઓનાં આસનો, શાસ્ત્રીઓની પાઠશાળાઓ, મુંબઈ-અમદાવાદના શ્રીમંતોના બંગલાઓ ચરોતર-કાઠિયાવાડ-કાનમ-વાકળ-દંદાવ્ય-ખાનદેશનાં ગામડાંઓ, બદલપુરનાં કોતરો અને ખેડૂતોની ઝૂંપડીઓ, સર્વ સ્થળે તેઓ સહજતાથી ઘૂમી વળતા. અને સર્વત્ર એક સ્વજન તરીકે આવકાર પામતા. સૌ એમની ગુરુભક્તિ પ્રત્યે અહોભાવ વ્યક્ત કરતા.

વડતાલ તીર્થમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણના પ્રાસાદિક ગોમતી સરોવરમાં ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પાણી સૂકાઈ જતું હતું. આ સરોવરમાં નહેરનું પાણી લાવવાનો પ્રયત્ન હરમાનભાઈએ કર્યો. જાતે અરજીનો ડ્રાફ્ટ બનાવ્યો, પોતાને ખર્ચે તેની નકલો કરાવી, અમદાવાદ વગેરે જિલ્લા કચેરીઓમાં દોડાદોડ કરી, અમલદારોને મળી તેમને વડતાલ તીર્થસ્થાને આવતા હજારો યાત્રાળુઓનો ખ્યાલ આપ્યો, નવા નકશા દોરાવરાવ્યા, અને ઉનાળામાં સૂકાઈ જતા ગોમતીને, તેમના અથાગ પરિશ્રમે બારે માસ નહેરના જળથી સભર કરી દીધું. સંપ્રદાય જેમને ‘બંડિયા’ નામથી તિરસ્કારતા હતા, એ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજના આ અદના શિષ્યે સંપ્રદાયનો કેવો પક્ષ રાખી કાર્ય કર્યું ! તેની સૌનાં મન-હૃદય પર ઊંડી છાપ પડી હતી.

તેમની લીંબુની ફાડ જેવી વિશાળ અને રાત્રી આંખોમાં પણ મૃદુતા અને વાત્સલ્યનાં દર્શન સૌને થતાં. કોઈપણ હરિભક્તને તકલીફ હોય તો તેને ટાળવા માટે તેઓ તરવરી ઊઠતા. અનેક હરિભક્તો પોતાની તકલીફો, અગવડો, દુઃખો, મુશ્કેલીઓ તેમને જણાવી પોતાનું દુઃખ હળવું કરતા. આથી તેઓ અનેકના પ્રીતિપાત્ર બન્યા હતા. અનેકના લાડીલા, અનેકના સલાહકાર, અનેકનાં જીવન વ્યવહારની દીવાદાંડી, દરેક પ્રત્યે સ્નેહથી વર્તતા, નિકટના સંબંધમાં આવનાર સૌને મનસા-વાચા-કર્મણા મદદ કરતા હરમાનભાઈ જીવન ઝંઝાવાતમાં ઝંઝૂમતાં અનેકને સધિયારો આપતા.

સત્સંગમાં તેમણે ધનથી ઘણા હરિભક્તોને મદદ કરી. કેટલાકે તેમના પૈસા ખોટા પણ કર્યા. નૈરોબીના અગ્રણી હરિભક્ત

વજુભાઈએ તેમને એક વખત પૂછ્યું : ‘તમારા આટલા બધા પૈસા ખોટા થયા, તેનું મનમાં કંઈ દુઃખ થતું નથી ?’ તેઓ કહે, ‘મારી પાછળ મારાં છોકરાં વાપરત તેના કરતાં મારું ધન હરિભક્તના કામમાં આવ્યું તે અતિ ઉત્તમ ! તે પણ મારું મોટું ભાગ્ય !’

વળી, હરમાનભાઈ બહુ જ વ્યવહારકુશળ, આયોજન- કુશળ અને બુદ્ધિમાન. આફ્રિકાનાં મંદિરોનાં આયોજન અને નિર્માણ, એ મંદિરોની મૂર્તિઓ પસંદ કરવી, જૂનાગઢના સ્વામિનારાયણ મંદિરની પ્રદક્ષિણામાં છે તેના જેવી જ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની દ્વિયક્ષુની મૂર્તિ બનાવરાવવી, મૂર્તિઓ માટે ચાંદીની ફેમોમાં આકર્ષક નકશીકામ કરાવવું, ટન-ટનના બોજ બનાવી સ્ટીમરો-ટ્રેનોમાં ચઢાવવી અને નિયત સ્થળે પહોંચતી કરવી, વગેરે કાર્યોમાં હરમાનભાઈની આગવી કુનેહ હતી. તેના ફળરૂપે આફ્રિકામાં ભવ્ય મંદિરો અક્ષરે સહિત પુરુષોત્તમની મૂર્તિઓથી શોભવાં લાગ્યાં હતાં. ઠેર-ઠેર સવાર-સાંજ આરતીના ઘંટારવ ગૂંજવા લાગ્યા હતા. આફ્રિકાના ખૂણે ખૂણે, શહેરો અને જંગલોમાં નાની દુકાન પાછળ આવેલાં નાનાં ગૃહોનાં દેવમંદિરોમાં, ગૃહિણીઓ-બાળાઓ અને બાળકો સૌ એ નાદબ્રહ્મને ઝીલી કૃતકૃત્યતા અનુભવતાં થયાં હતાં. શૂન્યમાંથી સર્જાયેલા આ વિરાટ કાર્યની પાછળ ગુરુભક્તિ હતી - હરમાનભાઈની.

સૌને પ્રભાવિત કરી દે તેવું તેમનું વક્તૃત્વ. તેઓ જ્યારે ભાષણ કરે ત્યારે એમ જ થાય કે સાંભળ્યા જ કરીએ. તેમની વાણીનો દિવ્ય અખંડિત પ્રવાહ એકધારો વહ્યા કરતો. જીવ્યા ત્યાં સુધી સત્સંગી અને સત્સંગનો જ પક્ષ શિર સાટે રાખ્યો. અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજ કે શાસ્ત્રીજી મહારાજનું કોઈ ઘસાતું બોલે તો તેને તીખાં તમતમતાં વેણ મારી બોલતો બંધ કરી દે એવો હતો તેમનો શિર સાટાનો પક્ષ.

ધાર્મિક બાબતને વેવલી ગણનાર પૂર્વ આફ્રિકાના અગ્રણીઓ - શ્રી રવિભાઈ પંડ્યા, શ્રી માણેકલાલ શેઠ અને શ્રી લક્ષ્મીદાસ શેઠ જેવા શાહ સોદાગરોને પણ મંદિરે આવતા કરવામાં પ્રેરણામૂર્તિ હતા શ્રી હરમાનભાઈ.

સત્સંગની આવી અનેકવિધ સીમાચિહ્નરૂપી સેવાઓ કરનારા હરમાનભાઈ સન ૧૯૬૪માં બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજનો અપાર રાજીપો લઈને તેઓ ભારતથી પૂર્વ આફ્રિકા જઈ રહ્યા હતા ત્યારે માર્ગમાં તા. ૧૦-૩-૧૯૬૪ના રોજ એડન એરપોર્ટ પર તેમને હૃદયરોગનો ગંભીર હુમલો આવ્યો. ગણતરીની ક્ષણોમાં જ હરમાનભાઈ અક્ષરવાસી થઈ ગયા.

તેઓ એડનમાં ધામમાં ગયા તે પહેલાં તેઓ યોગીજી મહારાજને ગોંડલમાં મળેલા. યોગીજી મહારાજે તેમને આગ્રહ કરીને, ત્યાં રોકીને પોતાનું અલૌકિક સુખ આપ્યું હતું. અહીં તેઓ મધ્ય મંદિરમાં અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજનાં દર્શન કરતા હતા. ત્યાં તેમને દિવ્ય તેજનાં દિવ્ય દર્શન થયાં. તેમને લાગ્યું કે તેઓ સાક્ષાત્ અક્ષરધામમાં હતા. યોગીજી મહારાજે તેમને એવો દિવ્ય અનુભવ કરાવ્યો હતો.

અમદાવાદમાં હરમાનભાઈને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પતી સભામાં યોગીજી મહારાજે ગદ્ગદ કંઠે જણાવ્યું હતું કે ‘છેલ્લા બે મહિનાથી હરમાનભાઈને હું જાતે થાળી પીરસી જમાડતો. સારંગપુર સમૈયામાં હરમાનભાઈએ ઘણો આનંદ કરાવ્યો. મુંબઈમાં વિદાય સમારંભ થયો અને તેઓ ભારે હૈયે નીકળ્યા હતા. તેમણે શાસ્ત્રીજી મહારાજને સેવા કરી રાજી કરી દીધા અને એમની પાસે ચાલ્યા ગયા.’

તેઓ સાચા અર્થમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજના સહજાનંદી સિંહ હતા, જેણે આફ્રિકા ખંડમાં અક્ષર અને પુરુષોત્તમની ગર્જના કરીને શુદ્ધ ઉપાસનાના વાવટા સાગર પાર ફરકાવ્યા હતા.

અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના અને સ્વામિનારાયણીય અસ્મિતાથી અહોરાત્ર છલકાતા, અનેકના પ્રેરણાદાતા એ ભક્તરાજને કોટિ કોટિ વંદન. ♦

શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા ઉપાસનાનો અંતર્નાદ

Inner call of upasana by Shastriji Maharaj

કોઈ એક સમય માટે નહીં, કોઈ એક સ્થાન માટે નહીં, કોઈ એક વ્યક્તિ માટે નહીં, પણ દરેક કાળમાં, દરેક સ્થાનમાં વસનાર હરેક વ્યક્તિના અસ્તિત્વને સાર્થકતા અર્પે એવું પ્રદાન આપનાર બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજનું આ ભૂમંડલ પરનું ઋણ ક્યારેય ચૂકવી શકાય એમ નથી.

ભગવાન સ્વામિનારાયણે વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ ૨૭માં કહ્યું છે : ‘ભગવાન ભજવાની તો સર્વને ઈચ્છા છે, પણ સમજણમાં ફેર રહે છે.’ જો આ સમજણની ખામી ભાંગે તો જ જીવનનું પરમ લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. શાસ્ત્રીજી મહારાજ સર્વ જીવોની જન્મજન્માંતરની આ ખામીને ભાંગવા જ પ્રગટ થયા હતા. પોતાના જીવનકાળમાં તેઓએ શુદ્ધ સમજણના પ્રવર્તનને જ લક્ષ્ય બનાવ્યું અને અનંતકાળ સુધી આત્યંતિક કલ્યાણનો રાજમાર્ગ ઉદ્ઘાટિત કરી દીધો.

આધ્યાત્મિક માર્ગમાં સફળતા પામવા માટે જે શુદ્ધ સમજણ અનિવાર્ય છે, તેને ભગવાન સ્વામિનારાયણે ‘ઉપાસના’ શબ્દથી ઓળખાવી છે. આ ઉપાસનારૂપી સમજણનું મહત્ત્વ બતાવતાં વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ પદમાં તેઓએ કહ્યું છે : ‘(ભગવાનની) ઉપાસના વિના કોઈ વાત સિદ્ધ થતી નથી... ઇષ્ટદેવના બળ વિના તો કોઈ સાધન સિદ્ધ થતાં નથી. માટે બીજાં સાધનના બળને તજીને એકલું ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ રાખવું.’

શ્રીજીમહારાજે આધ્યાત્મિક સાધનામાં સર્વોચ્ચ લક્ષ્ય બતાવ્યું છે : એકાંતિક ધર્મની સિદ્ધિ. એકાંતિક ધર્મ એટલે ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ. આ ચારે અંગ કેવી રીતે જીવનમાં સિદ્ધ થાય, તે બતાવતાં શાસ્ત્રીજી મહારાજે કહ્યું છે : ‘ભગવાનની ઉપાસના કરવાથી તથા મોટા સંતને ઓળખવાથી જ ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.’ (શાસ્ત્રીજી મહારાજ જીવન ચરિત્ર - ૨/૩૪)

ઉપાસના એટલે શું ?

શાસ્ત્રીજી મહારાજે શુદ્ધ ઉપાસનાનો અર્થ સમજાવતાં કહ્યું છે : ‘અક્ષરના સાધર્મ્યપણાને પામ્યા સિવાય પુરુષોત્તમ નારાયણનો ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય સિદ્ધ થઈ શકતો જ નથી. અક્ષરના સાધર્મ્યપણાને પામવા માટે જ મહારાજ પોતાનું અક્ષરધામ ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણના ૭૧મા વચનામૃત પ્રમાણે સાથે લઈને પધાર્યા છે. તે ધામની ઓળખાણ થશે તો જ જીવોનાં કલ્યાણ થશે. માટે અક્ષરને ઓળખી તે રૂપ થઈને પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણની ઉપાસના કરવી તે જ શુદ્ધ ઉપાસના છે.’ (યજ્ઞપુરુષ ઉપનિષદ)

આવી શુદ્ધ ઉપાસના દૃઢ થાય, એ જ કલ્યાણનું મુખ્ય સાધન છે, એમ સમજાવતાં તેઓએ કહ્યું છે : ‘આપણું શ્રેય તો સહજાનંદ સ્વામી પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ, સર્વ અવતારના અવતારી, સર્વ કારણના કારણ એ સમજવામાં છે. સો વાતની એ એક જ વાત છે કે મહારાજ પુરુષોત્તમ અને (ગુણાતીતાનંદ) સ્વામી અક્ષર, એટલી વાત સમજાણી. તેને સર્વ સાધનનો અંત આવ્યો.’ (શાસ્ત્રીજી મહારાજ જીવન ચરિત્ર - ૨/૧૦૪)

શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી ન સમજાય તો જીવનું આત્યંતિક કલ્યાણ ન થાય, તેમ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને અક્ષરબ્રહ્મ જાણીને બ્રહ્મરૂપ થયા વિના પરબ્રહ્મની પરાભક્તિનો અધિકાર પણ પ્રાપ્ત થતો નથી. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કહ્યું છે : ‘મહારાજને પુરુષોત્તમ જાણ્યા વિના અક્ષરધામમાં જવાય નહીં અને બ્રહ્મરૂપ થયા વિના મહારાજની સેવામાં રહેવાય નહીં.’ (સ્વા. વાતો - ૩/૧૨)

ગમે તેટલાં સાધનો કરવા છતાં જે ઉપાસના વિના અક્ષરધામ પમાય જ નહિ, અને જે ઉપાસના વિના પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં રહેવાય જ નહીં - એ ઉપાસનાનું જ્ઞાન આપણા માટે સુલભ કરી આપનાર શાસ્ત્રીજી મહારાજનો ઉપકાર

કેટલો મોટો છે ?

ઉપાસનામાં સ્પષ્ટતા

શાસ્ત્રીજી મહારાજનો સંદેશ હતો કે જે અક્ષરબ્રહ્મનું સાધર્મ્ય પામવાનું છે, તેને પરબ્રહ્મ ભગવાન સ્વામિનારાયણ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીરૂપે સાથે લાવ્યા. એમની ઓળખાણ વિના તેમના સાધર્મ્યને કઈ રીતે પમાય ? આથી જ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના અક્ષરબ્રહ્મપણાનું પ્રવર્તન તેમના જીવનકાર્યમાં કેન્દ્ર સ્થાને હતું, પરંતુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો મહિમા પ્રવર્તાવવાના છકમાં આવીને તેઓ ક્યારેય સિદ્ધાંતને ચૂકતા નહીં. શ્રીજીમહારાજનું જરાપણ ગૌણપણું થાય એ રીતે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના મહિમાની વાત એમને ક્યારેય માન્ય નહોતી.

જ્યારે બોયાસણમાં મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાનો ઉત્સવ નજીક આવ્યો, ત્યારે વઢવાણના આચાર્ય શ્રીકુંજવિહારીપ્રસાદજીને નિમંત્રણ આપતો પત્ર શાસ્ત્રીજી મહારાજે લખ્યો. એ સમયે કેટલાકના મનમાં અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના સંબંધી ગેરસમજ હતી, તેનો ખુલાસો કરતાં શાસ્ત્રીજી મહારાજે લખ્યું છે : ‘વિશેષ અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે (રાજકોટનિવાસી માળિયાના) ઠાકોર સાહેબ શ્રીમોડજીભાઈએ શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસનાનો ખુલાસો માગ્યો છે, તેના જવાબમાં લખવાનું કે – જેવી અમારી સમજણ અને નિષ્ઠા છે તે વિદિત કરીએ છીએ. શ્રીજીમહારાજને સર્વોપરી સર્વ અવતારના અવતારી, અક્ષર પર પુરુષોત્તમ ભગવાન જાણીએ છીએ અને સદ્ગુરુ સ્વામીશ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને મૂળ અક્ષર ને શ્રીજીમહારાજના અનાદિના અનન્ય સેવક જાણીએ છીએ, પણ કદી સ્વામીને ભગવાન જાણતા નથી. આવી સમજણ વિના બીજી રીતની સમજણ અમારે હોય તો અમારું કલ્યાણ થાય નહિ, આવી રીતે આપની સાથે ઘણી વખત વાતચીત થવાથી આપને અમારી નિષ્ઠાનો પાકો અનુભવ છે.’ (વિ. શા.યજ્ઞપુરુષદાસજી - ૧/૧૮૩)

શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં આ વચનોમાં એમની અનુભવ સિદ્ધ સ્પષ્ટતા નીખરતી દેખાય છે.

ઉપાસના પ્રવર્તનમાં સત્ય નિષ્ઠા અને શુદ્ધ હેતુ

શ્રીજીમહારાજ અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી આ બંને સ્વરૂપોનો મહિમા સમજવામાં કેવો વિવેક રાખવો એ સરળતાથી દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવતાં તેઓએ સંવત ૧૮૬૮ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના ઉત્સવ વખતે બોયાસણમાં વાત કરી હતી : ‘ઉપાસના શુદ્ધ ન સમજાય તો રાવણ અને શૂર્પણખાના જેવી ગતિ થાય. રાવણે રામનો દ્રોહ કર્યો અને સીતામાં મન જોડ્યું તો હણાયો. શૂર્પણખાએ રામમાં મન જોડ્યું અને સીતાનો દ્રોહ કર્યો તો ભક્તના દ્રોહથી નાક, કાન કપાયાં. એમ ભક્તના દ્રોહથી નાક, કાન કપાય અને વરવા થઈ જવાય; અને ભગવાનના દ્રોહથી માથું કપાય, માટે મહારાજ અને સ્વામીને યથાર્થ ન સમજીને મહારાજનો મહિમા કહી સ્વામીનો દ્રોહ કરશે અને સ્વામીનો મહિમા કહી મહારાજના સ્વરૂપની અવગણના કરશે, તો કલ્યાણના માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ થશે.’ (શાસ્ત્રીજી મહારાજ જીવન ચરિત્ર - ૧/૩૭૮)

ઉપાસનાની શુદ્ધ સમજણમાં તેઓની સિદ્ધાંતનિષ્ઠા એટલી અડગ હતી કે એ બાબતમાં તેઓ ક્યારેય કોઈની શેહ-શરમમાં દબાતા નહિ, તેઓ કહેતા કે, ‘દરેકને અમે શુદ્ધ સિદ્ધાંત સમજાવ્યો છે અને કોઈની ખોટી મહોબત રાખી નથી અને હજુ પણ રાખતા નથી.’ (વિ. શા. યજ્ઞપુરુષદાસજી - ૨/૬૨)

ભગવાન બ્રહ્મસ્વરૂપ સત્પુરુષ દ્વારા પૃથ્વી પર સદા પ્રગટ રહે છે. એ શાસ્ત્રસંમત સિદ્ધાંત તેઓએ પોતાના યોગમાં આવનાર સૌ કોઈને સમજાવ્યો.

મહુવામાં તેઓએ ભગતજી મહારાજની ઉપસ્થિતિમાં ગઢડાના સંતો તથા મહુવાના હરિભક્તોની સભામાં વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ ૨૭ના આધારે ‘ભગતજી મહારાજ પરમ એકાંતિક સત્પુરુષ છે અને તેમના દ્વારા ભગવાન સ્વામિનારાયણ પ્રગટ છે’ એ વાત સમજાવી હતી. નડિયાદમાં દોલતરામ કૃપાશંકર પંડ્યાને પ્રત્યક્ષ ભગવાન અને સંતનો મહિમા સમજવાથી જ કલ્યાણનો મુદ્દો હાથમાં આવે છે, એ મર્મ વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણના ૨૧ના આધારે સમજાવ્યો હતો.

આ રીતે ભગવાનના ભાવથી પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષને સેવવાનો શ્રીજીકથિત સિદ્ધાંત તેઓએ પોતાના જીવન તેમજ ઉપદેશ દ્વારા પ્રતિપાદિત કર્યો.

આમ છતાં ગુરુમહિમાના અતિરેકમાં શ્રીજીમહારાજની ગૌણતા તેઓ ચલાવી લેતા નહીં. તેઓ કહેતા :

‘એક સહજાનંદ સ્વામી સિવાય બીજો કોઈ ભગવાન નથી અને થશે પણ નહીં. જે એમ નહીં સમજે અને સ્વતંત્ર ભગવાન પોતાને મનાવશે, તેને પાંચસો પરમહંસો માર્યાનું પાપ લાગશે અને મહારાજનો દ્રોહ કરી અંતે લખચોરાશીમાં અને નરકમાં જશે.... સર્વોપરી ભગવાન સહજાનંદ સ્વામી એમ શુદ્ધ ઉપાસના સમજવી. એકાંતિક સંતને મોક્ષનું દ્વાર સમજવા. આવી રીતે

તમને સૌને મારા જાણી મારું આ અંતરનું રહસ્ય કહું છું તો તે પ્રમાણે સમજીને વર્તશો, તો સુખી થશો.’

જીવનની છેલ્લી અવસ્થામાં એકવાર શાસ્ત્રીજી મહારાજ સારંગપુરમાં બિરાજતા હતા, એ વખતે આફ્રિકાના હરિભક્તોમાંથી રણછોડભાઈએ વિનંતી કરી : ‘સ્વામી ! આફ્રિકાના હરિભક્તોને પ્રસાદી આપો.’

‘પ્રસાદી શાની ?’

તેઓ કહે, ‘આપનાં ચરણારવિંદ આપો.’

આ સાંભળી એકદમ ચમકીને સ્વામીશ્રીએ કહ્યું : ‘મારા ?’

તેઓ કહે, ‘હા.’

ત્યારે સ્વામીશ્રીએ તરત જ કહ્યું, ‘મારાં ચરણારવિંદ જોઈતાં હોય તો મારા પગ કાપી જાવ ! મહારાજ સિવાય બીજાનાં ચરણારવિંદ પૂજાય જ નહીં.’

સ્વામીશ્રીની આ સિંહગર્જના સાંભળી સૌના સંકલ્પમાત્ર શમી ગયા.

ઉપાસના માટેનો એમનો જીવનચક્ષુ જીવપ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ કરવાના દિવ્ય ઉદ્દેશ્ય સાથે જોડાયેલો હતો. એમાં કોઈ અહં-મમત્વ કે વ્યક્તિગત સ્વાર્થનો લેશ નહોતો. આથી જ, ક્યારેય તેઓ સિદ્ધાંતને ચૂકી હુંસાતુંસીમાં કે અતિશયોક્તિમાં પડ્યા નથી.

શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને એમની સાથે જોડાયેલા સંતોની એકમાત્ર શુદ્ધ ઉપાસનાના પ્રવર્તન પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા ઈ.સ. ૧૯૧૬માં સારંગપુર મંદિરની પ્રતિષ્ઠા પૂર્વે નિર્ગુણદાસ સ્વામીએ લખેલા એક જાહેર પત્રમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે : ‘(શુદ્ધ ઉપાસનાનાં મંદિરોનું કાર્ય) અમો કોઈ પક્ષાપક્ષીથી અગર કોઈને દબાવવા અગર અભિમાને કરીને કરતાં હોઈએ, અગર કોઈને પાછા પાડવા કરતા હોઈએ, અગર વરતાલ-ગઢગાથી મોટા થવાના સબબથી કરતાં કોઈએ તો કોટાનકોટિ પરમહંસને માર્યાનું પાપ છે ! આ અમારા અંતરનો છેલ્લો અભિપ્રાય જણાવ્યો છે ! વળી, અમારે ખુદ સ્વામિનારાયણ ભગવાન સિવાય બીજી કોઈ ઉપાસના હોય તો પણ ઉપર પ્રમાણે સોગન છે.’ (લિ. શા. યજ્ઞપુરુષદાસજી - ૧/૨)

આવા શુદ્ધ આશયથી જે સિદ્ધાંતને પ્રવર્તાવવા કટિબદ્ધ થયા હોય તે ગમે તેવા વિરોધો આવે, તોપણ પોતાના કર્તવ્યમાંથી ચલિત કેમ થાય? શાસ્ત્રીજી મહારાજની આ કર્તવ્યનિષ્ઠા પાછળ અંતરના શુદ્ધભાવ સત્યનું બળ હતું.

સારંગપુર મંદિરના કોઠારી સ્વામી ભક્તિવલ્લભદાસજીને લખેલા એક પત્રમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજની આ વિનમ્ર સત્યનિષ્ઠાનું દર્શન થાય છે. તેઓ લખે છે : ‘શ્રીજીમહારાજ ને સ્વામીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સમજણથી બીજાને સમજાવવા એ કર્તવ્ય છે. તેથી (સિદ્ધાંતથી) વિરુદ્ધનો ઉપદેશ કરશે તેની શિક્ષા કરનાર તો તે ભગવાન બને છે. તેની આપણે ફિકર કરવાની જરૂર નથી અને આપણી ગૌણતા કે નિંદા કરે તેમાં તો આપણું ઘણું રાજ થવાનું છે. અંતે સત્યનો જય છે.’ (લિ. શા. યજ્ઞપુરુષદાસજી : ૧/૨૪૪)

આ સત્યનિષ્ઠાને લીધે જ તમામ વિપરીત સંજોગોની વચ્ચે પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને એમની સાથેના સંતોનો આત્મવિશ્વાસ કેટલો પ્રબળ હતો તે નિર્ગુણદાસ સ્વામીએ ભાવનગરના પીઠ અને જ્ઞાની હરિભક્ત કુબેરભાઈ પર લખેલા શબ્દોમાં જોવા મળે છે : ‘એટલું હું છેવટે કહું છું જે, થોડા વખતમાં નિંદા કરનાર પણ આ જ્ઞાનને કબૂલ કરી નમતા આવશે ને સૌ પગે લાગશે ને સાચે દેવળે ઘંટ વાગશે. કારણ, આપણે કોઈ દિવસ માથું કાપી નાખનારનો પણ ત્રિકાળમાં અવગુણ છે જ નહીં.’ (લિ. શા. યજ્ઞપુરુષદાસજી : ૧/૨૨૯)

આમ, શ્રીજી પ્રબોધિત શુદ્ધ ઉપાસનાનો સર્વોપરી રાજમાર્ગ મુમુક્ષુઓને સુલભ થાય એ માટે જ જેમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન સમર્પિત કરી દીધું હતું — એવા શાસ્ત્રીજી મહારાજના પ્રદાને અનંત જીવોની આત્યંતિક મુક્તિનો રાજમાર્ગ ખોલી આપ્યો છે. એમના આ ઉપકાર માટે વિશ્વ હંમેશાં તેઓનું ઋણી રહેશે.

- સાધુ આત્મવૃત્તદાસ ♦

યોગીજી મહારાજનો અનન્ય યોગ ગુરુભક્તિનો Yogiji Maharaj's unparalleled gurubhakti.

પૂર્વ આફ્રિકાના મ્યાન્જા નગરમાં એક વિશાળ ખંડમાં હળવે હળવે મધુરકંઠે ભજનો ગવાતાં હતાં. શાંતિથી બેઠેલું ભક્તોનું વૃંદ ભજનમાં લીન હતું. સવારનો માંગલિક પહોર હતો. વાતાવરણમાં મોગરાનાં પુષ્પોની પવિત્ર સુગંધ સાથે કોઈક અદ્વિતીય દિવ્યતા છવાઈ હતી. સૌ એકાગ્ર ચિત્તે એ દિવ્યતાના ઊર્જા કેન્દ્ર સમા યોગીજી મહારાજનાં દર્શનમાં તલ્લીન હતા અને યોગીજી મહારાજ પ્રાતઃપૂજામાં રમખાણ હતા. ટાન્ઝાનિયાના નેગી હિલના વિખ્યાત ચર્ચના પાદરી પણ આજે સમુદાયની વચ્ચે દર્શનાર્થે બેઠા હતા. માત્ર થોડી જ મિનિટોના યોગીજી મહારાજના સહવાસમાં તેઓ ઝંકૃત થઈ ઊઠ્યા હતા. તેઓ અનુભવી રહ્યા હતા કે આવી દિવ્યતા અને પવિત્રતા તેમણે પૂર્વે ક્યારેય અનુભવી નથી. યોગીજી મહારાજનાં ચરણોમાં મસ્તક નમાવતાં એ બ્રિટિશ પાદરી બોલી ઊઠ્યા : ‘આપના જેવું શુદ્ધ હૃદય મારું કરજો.’ યોગીજી મહારાજ આશીર્વાદ આપતાં બોલી ઊઠ્યા : ‘આઈ એમ બ્લેસિંગ યુ !’ યોગીજી મહારાજના દિવ્ય આશીર્વાદથી પ્રભાવિત થતાં એ પાદરીએ ડૉક્ટર સ્વામી અને અન્ય સંતો સમક્ષ ફરીથી ઉચ્ચાર્યું : ‘સ્વામીજીની ભાષા હું સમજી શકતો નથી પરંતુ એમનું હૃદય અત્યંત શુદ્ધ છે. એમના જેવું શુદ્ધ હૃદય મારું થાય એવી એમને મારા વતી પ્રાર્થના કરજો.’

હા, એ હતી યોગીજી મહારાજની દિવ્યતાની સ્વાભાવિક ફોરમ ! જે દેશ-જાતિ-ધર્મ વગેરેના સીમાડાઓથી પર જઈને સૌ કોઈ માણી શકતા.

વિખ્યાત બ્રિટિશ રિસર્ચ સ્કોલર સર પીટર લેંગલીને સમાચાર મળ્યા કે યોગીજી મહારાજે દેહત્યાગ કર્યો છે ત્યારે તેઓ પોતાની ભાવાંજલિ અર્પણ કરવા ઈંગ્લેન્ડથી ગુજરાતના મહેળાવમાં આવ્યા. જાહેર સભામાં તેઓ બોલી ઊઠ્યા : ‘યોગીજી મહારાજ ઈંગ્લેન્ડ પધાર્યા ત્યારે મને હતું કે લંડન આવે છે તેવા ઘણા બધામાંના એક હશે. પરંતુ જ્યારે મેં જોયા ત્યારે લાગ્યું કે તેઓ નિરાળી સ્થિતિના છે. મને એક પવિત્રમાં પવિત્ર સંતનાં દર્શન થયાં. હું ચુસ્ત ખ્રિસ્તી છું. છતાં યોગીજી મહારાજનાં દર્શનથી મને અવર્ણનીય આનંદ થયો. યોગીજી મહારાજનાં પ્રથમ દર્શને જ મેં તેમના મુખ પર બ્રહ્મનો આનંદ જોયો. જે મેં કોઈના ચહેરા પર કોઈ દિવસ જોયો નહોતો. મને ખૂબ આનંદ થયો. અમે અંગ્રેજો ઓછા મળતાવડા સ્વભાવના (Reserved) હોઈએ છીએ. પણ તેમના ઉષ્માભર્યા સ્વાગતથી મારી આ પ્રકૃતિ છૂટી ગઈ. યોગીજી મહારાજનાં મને દર્શન થયાં ત્યારે તેઓ ઉંમરમાં મોટા લાગ્યા, છતાં તેમનું નાનામાં નાના થઈ રહેવાનું નિર્માનીપણું જોઈ મને સાનંદાશ્ચર્ય થયું. હું તો ઉંમર અને જ્ઞાનમાં તેમનાથી ઘણો જ નાનો છું, છતાં તેમણે મારી પાસેથી બાઈબલ સાંભળવા ને કંઈક શીખવા ઈચ્છા કરી. આવા પુરુષ વિશ્વનું રત્ન છે.’

‘રાજકોટના ખ્રિસ્તી પાદરી અને વિદ્વાન લેખક એમ. બી. પારેખ, સાધુતાના પ્રશંસક છતાં વિચક્ષણ ભાવે જોનારા તેઓ યોગીજી મહારાજ માટે બોલતા : ‘જીવનની શુદ્ધિ, ભક્તિ, દીનતા અને સાદાઈ એમનામાં પૂરેપૂરાં ખીલી ઊઠ્યાં છે. એમની સાદાઈ બેનમૂન છે. જ્ઞાન, વિદ્વતા કે કર્મશીલતાનો ભાર હોય ત્યારે સાદાઈ દુર્લભ બને છે. હૃદયમાં સાચી ભક્તિથી સાદાઈ આવે છે. યોગીજી મહારાજ હજારોના ગુરુ છે, છતાં એનો ભાર શિરે નથી. બીજા ગમે તેટલા મહાન હોય પણ ગુરુ મનાવવાનો ભાર આવી જાય છે, જે સૌથી વધારે અભિમાન લાવે છે. જ્યારે યોગીજી મહારાજમાં દીનતા અને સાદાઈ દિન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતાં જણાય છે.’

વિખ્યાત સાહિત્યકાર સ્નેહરશ્મિ (ઝીણાભાઈ દેસાઈ) તેઓના મિત્ર ફરિયા મામા સાથે યોગીજી મહારાજનાં દર્શને આવ્યા અને પોતાની અનુભૂતિઓ વર્ણવતાં તેમણે લખ્યું : ‘એમનાં પ્રથમ દર્શને જ અહોભાવથી મન સભર બની ગયું. પ્રેમ-પ્લાવિત માનવતાની પરમ ભાગીરથીમાં લીન થઈ જવાની ધન્યતા મેં અનુભવી. મને માત્ર યાદ રહ્યું છે એમના વાત્સલ્યથી મધમધતું એમની ચોમેરનું હૂંફાળું વાતાવરણ.’

અને ઉપનિષદોના વિખ્યાત વ્યાખ્યાતા તથા પ્રખર પ્રતિભા સંપન્ન વિદ્વાન સંત સ્વામીશ્રી ચિન્મયાનંદજીએ યોગીજી મહારાજના દેહાંત પછી, વર્ષો પછી યોગીજી મહારાજની સ્મૃતિ કરતાં લખ્યું હતું : ‘યોગીજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં મેં જે અનુભવ્યું તે હું શબ્દોમાં રજૂ કરી શકતો નથી. ઉપનિષદોમાં જે અનુભૂતિ છે તેનું એ મૂર્તિમાન સ્વરૂપ હતા. એ વૃદ્ધ કાયામાંથી આપોઆપ ફૂટી નીકળતો સર્વાત્મા બ્રહ્મનો સર્વોચ્ચ આનંદ, જાણે વિશુદ્ધ પ્રેમની સુગંધીમાન લહેરરૂપે ધસમસતો એમની નજીક આવનારમાં પ્રવેશતો અને હૃદયને ભરી દેતો. પછી ભલેને તે જીરવવા સુપાત્ર ન હોય ! એથી જ કોઈપણ એમને તથા એમના સાંનિધ્યને છોડી શકતા નહીં. એવા આધ્યાત્મિક ગુરુને આપણે માત્ર પ્રણિપાત કરી શકીએ છીએ.’

આવા એકલ-દોકલ નહીં, પરંતુ એક સ્વતંત્ર ગ્રંથની રચના થઈ શકે એટલા અનુભવો યોગીજી મહારાજની દિવ્ય અમૃત ઝરતી પ્રતિભાની દુહાઈ આપે છે. પરંતુ યોગીજી મહારાજ શું કહે છે તેમની આ પ્રતિભાના કારણ વિશે ?

સન ૧૮૫૬ની સાલ હતી. યોગીજી મહારાજ ટ્રેઈન દ્વારા રાજકોટથી બોચાસણ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં સ્ટેશને સ્ટેશને યોગીજી મહારાજનાં દર્શને ઊમટતા ભક્તોના પ્રેમપ્રવાહને જોઈને એક અજાણ્યો મુસાફર યુવાન રોમાંચિત થઈ ગયો. જિજ્ઞાસાવશ તે યોગીજી મહારાજને પૂછવા લાગ્યો : ‘હું લંડન ભણવા જઉં છું, હાલ કલકત્તા રહું છું, પણ આપનામાં આટલા બધા લોકો આકર્ષાય છે, આવી સામર્થ્ય આપનામાં કેવી રીતે આવી ?’

યોગીજી મહારાજ નિર્દોષતાથી બોલ્યા : ‘વાસણ ઘસવાથી (સેવા કરવાથી) આ પ્રાપ્તિ થઈ છે, અમારા ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજની કૃપાથી થઈ છે.’ ‘તો ગુરુકૃપા કેવી રીતે થાય ?’ ‘ગુરુ કહે તેમ કરીએ, એમની અનુવૃત્તિ પાળીએ, રાત હોય ને એ દિવસ કહે તો દિવસ, દિવસ હોય ને એ રાત કહે તો રાત ! તો ગુરુકૃપા થાય !’

મુંબઈના પ્રતિષ્ઠિત સામાજિક અગ્રણી મનુ સૂબેદારને પણ પોતાની આધ્યાત્મિક સિદ્ધિનું રહસ્ય જણાવતાં યોગીજી મહારાજે કહ્યું હતું : ‘મારા ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજની મારા પર દૃષ્ટિ પડી ગઈ છે.’

યોગીજી મહારાજના આ ઉત્તરમાં માત્ર સ્વાભાવિકતા કે સહજતા જ નહોતી, પરંતુ અંતરના અણુ અણુમાંથી નક્કર પ્રતીતિનો રણકાર હતો. ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજ એમનું સર્વસ્વ હતા, શાસ્ત્રીજી મહારાજમાં જ એમને સાક્ષાત્ પરમાત્માની સર્વોચ્ચ પ્રતીતિ અને અનુભૂતિ હતી. ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજનું વચન એ જ એમની સમગ્ર જીવન-આરાધનાનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું. શાસ્ત્રીજી મહારાજમાં નિતાંત અને સર્વાંગ દિવ્યતા એ જ એમની સાધનાનો મુખ્ય સાર હતો. શિષ્ય તરીકે યોગીજી મહારાજનું ગુરુ પ્રત્યે શત પ્રતિશત સમર્પણ હતું - એટલી હદ સુધી કે જ્યાં અસ્તિત્વનું ભાન જ વીસરાઈ ગયું હતું. તો બીજી બાજુ ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજે એમના પર પૂર્ણ પ્રસન્નતાનો અભિષેક વરસાવ્યો હતો.

એક વખત અમદાવાદથી સનાતનદાસ સ્વામી વગેરે સંતો-ભક્તો શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં દર્શને અટલાદરા આવ્યા. તેઓને મળતાં શાસ્ત્રીજી મહારાજે યોગીજી મહારાજને યાદ કર્યા અને બોલ્યા : ‘અહો ! જોગી તે જોગી. સાક્ષાત્ ગુણાતીત સ્થિતિ ! પહેલેથી એક જ રહેણી-કરણી. રોજ સવારે ૪ વાગે ઊઠે અને પ્રભાતિયાં ગાય. હરિભક્તો ઉપર બહુ પ્રેમ. રોજ રોજ હરિભક્તોની વાટ જોયા જ કરે. અત્યારે જે કાંઈ છે તે જોગી જ છે. હું તો હવે સૂતો. નિર્ગુણદાસ પણ ગયા. માટે સૌને હવે તેમનો જ આધાર છે.’

આ પ્રમાણે યોગીજી મહારાજનાં ખૂબ ગુણગાન ગાયાં અને પછી એમણે કહ્યું : ‘આજ જોગીને સંભાર્યા અને શાંતિ શાંતિ થઈ ગઈ !’

એક વખત શાસ્ત્રીજી મહારાજ વગેરે ડમણિયામાં બેસીને વરતાલ દર્શને જતા હતા. સાથે મોતીભાઈ ભગવાનદાસ તથા મણિભાઈ નારણભાઈ બેઠા હતા. રસ્તે જતાં યોગીજી મહારાજની વાત કરતાં શાસ્ત્રીજી મહારાજ બોલી ઊઠ્યા : ‘મારામાં ને જોગીમાં રોમનોય ફેર નથી. માટે એમનો મહિમા સમજી રાજી કરી લેજો. મન, કર્મ, વચને એમનો સમાગમ કરજો. હું ઓળખાણો હઈશ, પણ કંઈ કસર રહી ગઈ હશે તે જોગી મહારાજ દૂર કરશે.’

સન ૧૮૫૦ના સપ્ટેમ્બરમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજ અટલાદરામાં બિરાજતા હતા એ વખતે એક સવારે કથા પ્રસંગમાં તેમણે કહ્યું હતું : ‘જોગી મહારાજ અને મારામાં રોમમાત્રનો ફેર નથી. હું તે જોગી ને જોગી તે હું. માટે એમને સેવીને રાજી કરી લેજો.’

એક વાર સાંજે મથુરભાઈ, અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામી અને બીજા સંતો-હરિભક્તો શાસ્ત્રીજી મહારાજ પાસે બેઠા હતા. શાસ્ત્રીજી મહારાજે વાત કરતાં મથુરભાઈને કહ્યું : ‘આ જોગી જેવા સાધુ આખા બ્રહ્માંડમાં નથી. તો એમને રાજી કરી લેશો. જોગી મહારાજનો જો રાજીપો થઈ જાય અને આશીર્વાદ મળી જાય, તો સો જન્મેય સારું ન થવાનું હોય તેનું આ ને આ જન્મે

સારું થઈ જાય, એવા એ મોટા છે. વળી, તેઓ બહુ દયાવાળા છે...'

યોગીજી મહારાજની નિર્દોષ પ્રતિભાથી ક્યારેક કોઈકને સંદેહ થતો કે આટલી મોટી સંસ્થાની જવાબદારી યોગીજી મહારાજ કેવી રીતે સંભાળી શકશે ? પરંતુ શાસ્ત્રીજી મહારાજ એવા સંદેહનું દૃઢતાપૂર્વક સમાધાન આપી દેતા.

સન ૧૯૪૦ના મે મહિનામાં શાસ્ત્રીજી મહારાજ અમદાવાદ પધાર્યા હતા. એ અરસાની વાત છે : ત્રિભોવન મિસ્ત્રી નામના એક હરિભક્તે અન્ય એક હરિભક્તને કહ્યું : 'શાસ્ત્રીજી મહારાજ પોતે છે ત્યાં સુધી ઠીક ચાલશે. પણ પાછળથી યોગીજી મહારાજથી ઠીક નહીં ચાલે, કારણ કે તે તો ગરીબ પ્રકૃતિના સાધુ છે. કોઈને ધખી-વઢીને કહે તેવા નથી. તેથી સત્સંગની સ્થિતિ એક રહેશે નહીં એમ દેખાય છે. તે કરતાં તો વરતાલ કે અમદાવાદમાં ભળી જવું સારું છે, પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજ પોતાના હાથે સોંપી જાય એવું દેખાતું નથી. જેવી મહારાજની મરજી હશે તેમ થાશે.'

આ વાત શાસ્ત્રીજી મહારાજે સાંભળી ત્યારે તેઓ હસી પડ્યા અને બોલ્યા : 'જેણે જ્ઞાન આપ્યું છે, ઉપાસના સમજાવી છે, એને મંદિરોની અને મોક્ષની ચિંતા પણ હોય જ. પણ મહારાજ-સ્વામી આપણી રક્ષામાં છે. બધા જેમ ફાવે તેમ બોલે છે, પણ જોગી મહારાજને જેવો વ્યવહાર ચલાવતાં આવડે છે તેવો તો કોઈને આવડશે નહીં. અને સત્સંગ પણ ઘણો વધારી દેશે. જેમ ગોપાળાનંદ સ્વામીએ શિવલાલ શેઠને કહ્યું હતું : 'તારે વ્યવહાર શીખવો હોય તો સુંદરણિયાના પૂજા શેઠ પાસે જજે. વ્યવહાર અને મોક્ષ બેય શીખવા હોય તો જૂનાગઢના જોગી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પાસે જજે.' તેમ જોગી મહારાજ વ્યવહાર ને મોક્ષ બેય સંભાળશે.'

એક વાર અમદાવાદના અગ્રણી હરિભક્ત બબુભાઈ કોઠારીએ શાસ્ત્રીજી મહારાજ સમક્ષ કહ્યું હતું : 'આ જોગી તો ખૂબ ભલાભોળા છે. તો તમારી પાછળ આ સંસ્થા ચલાવે તેવો કોઈ સાધુ ઊભો કરો.' આ સાંભળીને શાસ્ત્રીજી મહારાજે વેધક નજરે બબુભાઈ સામે જોયું અને બોલ્યા : 'બબુભાઈ ! જોગી મહારાજને તમે કેવા જાણો છો ? એ તો અનંતકોટિ બ્રહ્માંડનો વહેવાર ચલાવે એવા છે. 'કામિલ, કાબિલ સબ હુન્નર તેરે હાથ' એવા સર્વદેશી પુરુષ છે.'

અને થોડા જ સમયમાં સૌને એ વાતની પ્રતીતિ પણ થઈ ગઈ. સન ૧૯૫૧માં શાસ્ત્રીજી મહારાજે દેહત્યાગ કર્યો ત્યારે એમની અંતિમવિધિમાં ગઢડાના નગરશેઠ મોહનલાલ મોતીચંદ પણ ઉપસ્થિત હતા. શાસ્ત્રીજી મહારાજની વિરહ-વેદનાથી દુઃખી થયેલા હજારો હરિભક્તો યોગીજી મહારાજ તરફ જોઈ રહ્યા હતા. એકાએક મોહનલાલ મોતીચંદ હકાભાઈને કહેવા લાગ્યા : 'જુઓ, યોગી મહારાજના મુખારવિંદ પર બ્રહ્મતેજ ઝળહળી રહ્યું છે. શાસ્ત્રીજી મહારાજનો પ્રવેશ એમના રોમરોમમાં મને દેખાય છે. શાસ્ત્રીજી મહારાજનું કાર્ય ચાલુ જ રહેશે.'

શાસ્ત્રીજી મહારાજના એકાએક અંતર્ધાન થવાથી સત્સંગ સમાજ ઉપર ઘેરો શોક છવાઈ ગયો હતો. તેઓના સંકલ્પ પ્રમાણે સાત જ દિવસ પછી ગઢપુરમાં ટેકરા ઉપર આરસના સર્વોપરી મંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થવાની હતી. પરંતુ વિષાદના ઘેરા વાતાવરણમાં પ્રતિષ્ઠા કરવી કે નહીં, એ દ્વિધામાં સૌ અટવાઈ પડ્યા હતા. ત્યાં સૌનાં મૌન વચ્ચે, યોગીજી મહારાજ બોલી ઊઠ્યા : 'શાસ્ત્રીજી મહારાજ ક્યાં ગયા છે ! એ આપણી વચ્ચેથી ગયા એમ મનાય જ નહીં ! શાસ્ત્રીજી મહારાજ સદાય પ્રગટ છે !' સૌ યોગીજી મહારાજના બ્રહ્મતેજથી ઝળહળતા મુખારવિંદ સામે જોઈ રહ્યા. સૌમાં શ્રદ્ધાનો સંચાર થયો. સૌને અનુભવ થયો કે સ્વામી ક્યાં ગયા છે ! સ્વામી પ્રગટ છે જ ! શ્રીજી મહારાજ પણ પ્રગટ છે જ !

આજે વિશ્વવંદનીય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા એ જ પ્રાગટ્યની અનુભૂતિને લાખો ભક્તો માણે છે - એક વિશ્વાસ સાથે કે અહીં ભગવાન સદાય પ્રગટ જ રહેવાના છે.

યોગીજી મહારાજના ૧૨૨મા પ્રાગટ્યોત્સવે, બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજના સાર્ધ શતાબ્દી વર્ષ 'સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ'નો આ અંક એવી સામગ્રી લઈને આપની સમક્ષ આવે છે, જેમાં એ વિરલ ગુરુશિષ્યની અદ્વિતીય આત્મીયતાની સૌરભ મહેકે છે. કેટલીક દુર્લભ છબીઓ સાથે આ અંક શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજની દિવ્ય ગરિમાગાથા ગાય છે. આપણે પણ એવા વિરલ ગુરુશિષ્યની જોડીમાંથી દિવ્ય પ્રેરણા લઈને એમના જેવી ગુરુભક્તિની લગની લગાડી શકીએ એ જ અવ્યર્થના.

- સાધુ અક્ષરવત્સલદાસ ♦